

Stenmurens pris

– Att vara lantbrukare i ett landskap fullt av stenmurar,
stöd och regler

The price of stonewalls

- To be a farmer in a landscape surrounded by stonewalls, rules and
regulations

Anna Svensson

Stenmurens pris – Att vara lantbrukare i ett landskap fullt av stenmurar, stöd och regler

The price of stonewalls – To be a farmer in a landscape surrounded by stonewalls, rules and regulations

Anna Svensson

Handledare: Kjell Hansen, Sveriges lantbruksuniversitet,
institutionen för stad och land
avdelningen för landsbygdsutveckling

Examinator: Yvonne Gunnarsdotter, Sveriges lantbruksuniversitet,
institutionen för stad och land
avdelningen för landsbygdsutveckling

Omfattning: 30 hp

Nivå: Avancerad nivå, A1E

Kurstitel: Självständigt arbete i landsbygdsutveckling

Kurskod: EX0757

Program/Utbildning: Agronomprogrammet - landsbygdsutveckling

Utgivningsort: Uppsala

Publiceringsår: 2014

Omslagsbild: Stenmurslandskap i Skara. Fotograf Anna Svensson

Övriga kartor och bilder: Samtliga kartor och bilder i examensarbetet publiceras med tillstånd från upphovsman

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Biotopskydd, förvaltningsprocess, landskapsbild, stenmur

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land

Sammanfattning

Sveriges lagstiftning rörande det generella biotopskyddet har uppmärksammats under det senaste året i och med Jordbruksverkets undersökning om biotopskyddet och dess effekter på det svenska landskapet. Stenmurar är rikligt förekommande i Falbygden, och har anklagats för att vara orsaken till nedläggning av lantbruksverksamheter. Landskapet i bygden är kuperat, med små och svårbrukade skiften vilket försvårar lantbrukarnas arbete på åkrarna, det diskuteras ge sämre förutsättningar för ekosystemen och den biologiska mångfalden att överleva i de svenska landskapen. Samtidigt som jordbrukspolitikens mål om att skydda höga natur- och kulturvärden och traditionella landskap har fått ett ökat intresse under de senare åren, strävar lantbrukare trots allt fortfarande i en produktionsbaserad marknadsekonomi.

Stenmuren verkar som är ett av de sju landskapselement som omfattas av biotopskyddet och är genom restriktioner skyddade i odlingslandskapen. Murarna är beroende av en kontinuerlig skötsel, vilken försvinner i och med nedläggning av jordbruk. De miljöersättningar för skötsel av stenmurarna som finns att söka synes inte vara tillräckliga och lantbrukarnas inställning till stöden och till regelstrukturen är tämligen ifrågasatt. Stöden och regelutformningen tenderar att skapa motsättningar mellan förvaltningsapparatus tolkningsföreträdare i landskapsfrågan och de lantbrukare som utför arbetet i odlingslandskapen. Dels har landskapet tillskrivits ett syfte att bevara miljömässiga och traditionella värden, samtidigt som det ska producera livsmedel, energi och fibrer. Lantbrukarna måste försöka finna sin roll bland syftena och hitta metoder för att skapa en fungerande tillvaro, samtidigt som de tåmpas med regler som motarbetar deras egna kunskaper och ambitioner att arbeta med natur-, kultur - och miljöfrågor.

Abstract

The Swedish legislation on the general habitat protection has been highlighted over the past year. The Swedish Board of Agriculture has been analysing the protection of habitat and its impact on the Swedish landscape. Stonewalls are abundant in the area of Falbygden, and has been questioned as the cause of the abandonment of farming activities. The scenery in the area is heterogeneous, with small and hard-used parcels that hinder farmers to work efficient in the fields. This is discussed as a degrading factor for the survival of ecosystems and biodiversity in the provinces of Sweden. The agricultural policy in recent years has focused to protect high natural and cultural values and traditional landscapes, but farmers are still endeavouring for a continued dominant production economy.

Stone walls are one of the seven landscape features subject in the habitat protection, and regulates agricultural activities. Stonewalls are dependent on a continuous maintenance, which disappears in the cessation of farming. The payments for maintenance of stonewalls, does not seem to be sufficient enough for the farmers, and the attitudes towards subsidies and regulatory structure is heavily disputed. It tends to create conflicts between authorities who have the control to define goals and rules, and the farmer who are expected to achieve the intentions of these.

The landscape is attributed to preserve traditional values, while simultaneously producing food, energy and fibres. Farmers must try to find their own role in these purposes, and have to find methods to create a satisfactory life, while they also have to struggle with rules that counter their own ambition and skills they have for the work with culture and nature values. Farmers in Falbygden are considering stonewalls to be of high value and want them to still be a natural part of the landscape.

Förord

Jag riktar ett stort och varmt tack till min handledare Kjell Hansen för kloka ord och vägledning under min uppsatsprocess, som tillsammans med hela Institutionen för stad och land under min tid på Sveriges lantbruksuniversitet gett mig förutsättningar att i framtiden arbeta med naturresursfrågor i smala, breda och viktiga sammanhang.

Jag vill också tacka Hushållningssällskapet i Skara, särskilt till Sofia Kämpe för en hjälpsam introduktion och orientering i Falbygden. Tack också till Gun Rundquist på Naturskyddsföreningen för ett intressant uppslag till uppsatsämne, och till Jordbruksverket särskilt David Ståhlberg för din feedback i början av hösten. Ett särskilt tack till alla lantbrukare i Falbygden, för att ni delade med er av er vardag och verklighet.

Sist men inte minst ett stort tack till alla nära och kära.

Uppsala, 2013
Anna Svensson

Innehåll

1. INGÅNG.....	7
<i>Från vardag till fritid i det vi kallar Landskap</i>	7
<i>Landskapet och tiden</i>	8
<i>Konsumtionslandskapet</i>	9
<i>Att möta Framtiden</i>	10
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	11
2. METOD	11
<i>Material och analysverktyg</i>	14
<i>Disposition</i>	14
3. BAKGRUND	17
<i>Biotopskyddet</i>	17
<i>Stenmurar och lantbrukare</i>	18
4. ATT VARA LANTBRUKARE I FALBYGDEN	21
<i>Vi har svårarronderade skiften</i>	21
<i>Dispens från biotopskyddet</i>	23
<i>Stenmuren och stöd</i>	24
<i>Om lantbrukarna fick bestämma</i>	25
<i>Vi kontrolleras</i>	27
<i>Livet som lantbrukare i Falbygden, i arbete, vardag och framtid</i>	28
<i>Kollektiv kritik mot maktberövad frihet</i>	30
5. BETYDELSEN AV REGLER OCH STÖDSYSTEM UTIFRÅN LANTBRUKARNAS PERSPEKTIV	33
<i>Lantbrukare till yrket</i>	33
<i>Rationell politik och lagstiftning?</i>	34
<i>Var ska maten produceras?</i>	35
<i>Förnuft, medvetande och roller</i>	36
<i>Så skapades rollen som landskapsförvaltare</i>	38
<i>Natursyner</i>	40
<i>Betydelsen av natursyner</i>	42
<i>Diskurs och tolkningsföreträdare</i>	44
<i>Tillit och trygghet</i>	44
6. DISKUSSION	46
<i>Dagens utmaning</i>	46
<i>Motiv och metoder</i>	47
<i>Tillit till förvaltning och marknad</i>	48
<i>Investering och framtid</i>	49
<i>Kommunikation</i>	50
<i>Flexibel tillämpning</i>	50
<i>Slutsats</i>	52
REFERENSER	54
BILAGA 1: INTERVJUGUIDE	57

1. Ingång

Jag startar vid tidig morgon i min hembygd på Dalboslätten, jag ska resa till Falbygden ett tag. Där ska samtal med lantbrukare ta mig med in i deras vardag och arbete, in i ett odlingslandskap med stenmurar. Som en avslutande del i min agronomutbildning tar jag mig an ett ämne som står mig nära, relationen mellan en levande landsbygd och en hållbar livsmedelsproduktion. Det gör jag genom att ge en mer nyanserad bild av hur biotopskyddet har effekter på lantbruk och natur. Jag kompletterar därför Jordbruksverkets undersökning av biotopskyddet och deras kartläggning av landskapselement i Sverige, just för att förstå hur regler kan påverka nedläggningsfrekvensen.

Jag passerar tätorter och glesbygder på vägen, och slås av hur stark bländande morgonsolen är medan jag och hundratals lastbilar kör riksväg 47 över Varaslätten. Det känns som att solen är ovanligt stark i det här öppna landskapet. Inget skyler de starka strålar som bländar mig. Jag slås av tanken att skördetröskorna för bara ett par veckor sedan gick på högvarv här, för att nu ha gått i vila. Jag närmar mig Falköping och solens mest intensiva strålar har nu höjt sig över vindrutans övre kant. Jag kisar inte längre men jag ser desto kortare eftersom ett allt mer dynamiskt landskap uppenbarar sig, slättformationer bryts av platåberg och varvas med kuperade kullar och åsar. Jag åker förbi flera sevärdhetssymboler längs vägen, men jag har bråttom till den första lantbrukaren. Undrar vad dessa historiska fotspår betyder för bygden, jag måste försöka besöka några av dem under min vistelse i Falbygden. Jag undrar vad mer som är värt att veta om Falbygden. Det, och hur lantbrukarna värderar stenmurarna i sitt arbetslandskap ska jag ta reda på.

Från vardag till fritid i det vi kallar Landskap

Landskapet är föränderligt. Allt sedan människan började kultivera marken har vi rumsterat om i landskapen. Att gräva, så och skörda, ändrade vårt synsätt till naturen. Vi har fått en alltigenom bekvämare tillvaro genom att vi funnit ett sätt att använda naturens inneboende kraft och möjligheterna att äta oss mätta har blivit bättre. Men i dag har landskapet flera syften utöver det att få oss att fysiskt överleva. Lantbrukarnas arbete har alltmer kommit att bli ett samhällsintresse med förhoppningar om att lantbrukarna ska förvalta ett traditionellt odlingslandskap. Vi vill till framtiden behålla funktioner i naturen som gör det möjligt att producera mat, energi och mediciner, men också för att vi på fritiden vill ha ett landskap som attraherar oss och skänker rekreation.

För att förstå debatten kring hur och om vi ska bevara och gynna biotoper och ekosystemfunktioner i jordbruket, är det viktigt att förstå landskapets flerdimensionella värden. Sådana värden konstitueras och kommer till uttryck genom internationella konventioner och miljömål. Det faktiskt existerande landskapet är komplext och mångskiftande och det öppnar för strider av olika slag där fokus inte sällan är på enstaka landskapselement. Ett exempel på en sådan strid finns i Falbygden, där stenmurarna som är ett av sju landskapselement omfattas

av biotopskyddet. Uppsatsen ska med utgångspunkt i biotopskyddet i Falbygden analysera effekterna av miljökrav i odlingslandskapet.

Landskapet och tiden

Förändringsprocessen i landskapen har varit mer långsam i tidigare perioder jämfört med de senaste decennierna. Tidigare var det svårare att se, men eftersom bruksmetoderna i odlingslandskapet kommit att förändras och effektiviseras avsevärt under en relativt kort period, kan man under en generations tid idag ha hunnit observera flera ombildningar i landskapet (Saltzman 1997).

Den funktionella relationen mellan åker och äng försvann allt eftersom handelsgödsel och vall etablerades i jordbruket, och tillsammans med andra ständiga strävanden med att leta efter näringsämnen och arbetskraft, har det resulterat i förändringar i landskapet (Tollin 2004).

”Det landskap som för betraktaren kan verka statisk och stabilt är i själva verket endast en flyktig ögonblicksbild i ett längre tidsperspektiv” (Tollin 2004:20).

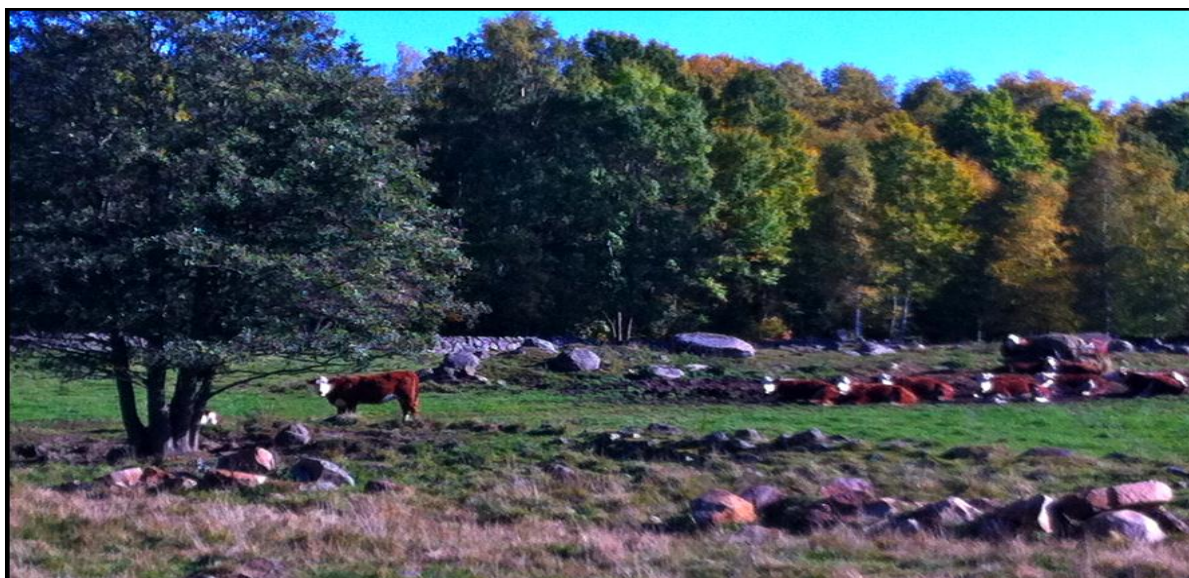

Bild 1. Betesmark i Bjurum, Falbygden. (Foto: Anna Svensson 2013).

Det är först under de senaste ca 200 åren som landskapet helt kommit att underordnas tekniska innovationer med vidhängande förändringar i markanvändning och i biologisk variation (Arnborg 1989). En betydelsefull del av förändringarna i denna epok är maskinetaleringen, som möjliggjorde en större förändring av landskapen än vad man tidigare hade åstadkommit med handredskap och djur (Eriksson 2013). Kortsiktiga perspektiv riskerar förstöra viktiga funktioner i miljön (Antrop 2005), eftersom ekologiska system inte hinner stabiliseras förrän nästa innovation och metod etableras. En viktig del av utvecklingen har

varit samhällseliga förändringar, som skiftesreformer, utbyggd infrastruktur och en kraftig urbanisering (Salomonsson 1997). Tillsammans med industrialiseringen står politiska och administrativa förändringar, det som i uppsatsen kommer benämnas som *förvaltningsprocessen*.

Lantbrukarnas viljor och synsätt stödjer sig på deras yrkesidentitet, sociala samvaro och på deras unika platsförhållande där de gör sina val och handlar rationellt. Förvaltningsapparaten i sin tur och de viljor och synsätt som i uppsatsen benämns som förnuft, handlar utefter regelverket kring vad som är en rationell fördelning av pengar i budgeten avsedd för landsbygden. Hur förvaltningarna reglerar lantbrukarens frihet är på samma vis också ett resultat av budget, marknad och livsmedelssäkerhet. De prioriterar och handlar instrumentellt utefter politiska viljor och efter internationella överenskommelser.

Konsumtionslandskapet

Att köpa närproducerade varor, att besöka småskaliga lantbrukare och livsmedelsförädlare har blivit ett allt vanligare sätt att vistas i landskapen på. Att kulinariskt insupa kultur genom att koka saft på självplockade bär i ett landskap som uppväcker minnen om ens egen barndom, eller baka bröd av stenmalet mjöl från en småskalig kvarn belägen i ett vackert och idyllisk landskap, har blivit ett sätt att fly vardagens stress och modernitetens otrygghet i det samhälle som Ulrich Beck (2001) benämner som *Risksamhället*. Att söka genuina och naturliga livsmedel blir ett sätt att kompensera för en upplevd otrygghet i det senmoderna samhället. Att veta hur maten produceras har blivit ett sätt att öka den upplevda tryggheten och att minska den osäkerhet som förknippas med oöverskådliga globaliserade produktionssystem (jmf. Combe 1997).

Relationen till landskapet formar människors konsumtionsvanor, hur vi förhåller oss till jordbruksvaror och aktiviteter i landskapet, speglar ett konsumtionslandskap där mer än enbart produktionsvärden räknas. Jakten på genuina varor och på upplevelser i naturen berättar om hur vi ställer nya krav på lantbruket, betalningsviljan på livsmedel är relativt låg och istället ses landskapet som värdefullt i ett annat syfte än att göra oss mätta. Katarina Saltzman beskriver fenomenet genom att ställa modernitet emot tradition, där historien används för att återskapa en autentisk ursprunglighet i det moderna (Saltzman 1997). Rädslan för att den biologiska mångfalden går förlorad och med den också andra landskapsvärden som förknippas med kultur och rekreation, gör att vi upplever en brist på kontinuitet (Beck 2001)

och därför romantiseras det extensiva jordbruket. Skillnaden mellan vardag och fritid kommer därmed till uttryck i landskapet och i flera hänseenden kan vi se hur landskapet blivit ett fält för att skapa trygghet och utveckla identiteter.

Att möta Framtiden

Biotopskydd inrättades i Sverige 1994, med motivet att förändringarna i odlingslandskapen under den senare delen av nittonhundratalet hotat en biologisk mångfald (SFS 1998:1252). Stenmuren är en av de sju biotoperna och är frekvent förekommande i Falbygden landskap. De framstår som odlingshinder för många lantbrukare, eftersom de gör skiftena svårarronderade. Biotopskyddet gör att stenmurarna är fredade, de får inte flyttas eller ändras på. Att lantbrukare hindras från att förbättra sina skiften är en av anledningarna till att Jordbruksverket granskade biotopskyddet under året 2013 (SJV 2013a). Den biologiska mångfalden i stenmurar och andra landskapselement, är beroende av att landskapet hålls öppet av verksamma lantbrukare. Eftersom biotopskyddet inverkar på lantbrukarens möjlighet att driva lönsamma verksamheter och hålla landskapen öppna, ökar risken att jordbruksverksamheter försvinner i de svårarronderade områden som har de allra högsta biologiska värden och viktiga naturtyper. Därmed kan alltså hela biotopskyddet bli kontraproduktivt.

I dag befinner sig lantbrukarna vid en brytningspunkt. Från en situation där landskapet främst var en resurs för en jordbruksproduktion som försåg människor med föda och fibrer, har det nu blivit ett landskap också ämnat för upplevelser och blivit en reservoar för den biologiska mångfalden. I detta landskap vill vi se historiska element, där vill vi finna rekreation i det naturliga och rena landskapet, och framför allt uppleva estetiska värden (Saltzman 1997).

Att finna en funktionell regeltillämpning, där lantbrukarna stannar kvar på landsbygden utan att landskapen växer igen, och där biotoper tryggas samtidigt som mat och upplevelser produceras är en utmaning. Att jordbrukslandskapet inte längre enbart är ett arbetslandskap för livsmedelsproduktion, är både i den politiska diskursen och regeltillämpningen ett faktum. Stenmurarna och lantbrukarna i Falbygden befinner sig i brännpunkten mellan de två syftena.

Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att undersöka på vilket sätt miljökrav inverkar på lantbrukarens inställning till och förmåga att bruka odlingslandskapet.

Jag har försökt att närma mig frågan om hur lantbrukarna upplever sin situation genom att undersöka vilka, och hur olika faktorer påverkar lantbrukarnas vardag och arbete. Jag har använt mig av följande frågor för att närma mig lantbrukarnas uppfattningar om regler och lagstiftning i relation till deras plats- och situationsspecifika förhållande. 1; Hur upplevs regler och stödsystem av lantbrukare i Falbygden? 2; Hur förhåller sig lantbrukarna till förvaltningsstrukturens syften och mål? 3; Hur upplever lantbrukarna stenmurarna i sitt arbetslandskap? 4; Vilka utmaningar har lantbrukarna i sina verksamheter och hur hanterar de dem?

2. Metod

Jag har intervjuat nio lantbrukare med stenmursproblematik i Falbygden, ett område i Götalands norra (centrala) slättbygder som tidigare hörde till Skaraborgs län. Falbygden ligger i ett område mellan Falköping, Skara, Skövde och Tidaholm och är en benämning på en höglänt slätt i Västergötland. Området ingår i produktionsområde 3 och i stödområde 5B (Lantbruksstatistiken 2006).

De intervjuade lantbrukarna har olika slags produktionsinriktningar och arbetar på heltid med jordbruk. Alla informanter har anonymiserats. Huvudskälet till att informanterna fått fingerade namn har varit att markera att de inte uppträder som individer i uppsatsen, utan snarare i egenskap av den sociala roll de bär upp

Figur 1. Karta över städerna Skara, Skövde, Tidaholm och Falköping som omger Falbygden . © Lantmäteriet, i2012/901.

Hälften av lantbrukarna bedriver antingen ekologisk nötköttsproduktion (Ingela och Bengt) eller ekologisk mjölkproduktion (Hugo, Johnny och Karl), samtliga är Krav-certifierade. Ett företag har potatis-, spannmål och nötköttproduktion (Lennart och Kent), medan en odlade enbart spannmål (Krister). En lantbrukare var huvudsakligen nötköttsproducent med spannmålsodling (Viktor). Samtliga lantbrukare har minst två kilometer stenmur på sina skiften som gemensam faktor.

Fältarbetet pågick under en vecka i början av oktober 2013. I förväg hade rådgivare i Hushållningssällskapet bistått med information om personer och intressanta områden i Falbygden som skulle vara lämpliga för studien. Urvalet av lantbrukare är därmed ett strategiskt urval, där jag som forskare själv har bestämt vilka kriterier lantbrukarna ska ha för att ingå i studien (Teorell & Svensson 2012:84). Jag studerade kartor om förhållandet mellan gårdscentrum, skiften och landskapselement, vilket gav grundläggande kunskaper om hur situationen i Falbygden såg ut. Det var användbart och viktigt för att lantbrukarnas utsagor vid intervjuerna skulle kunna tolkas. Lantbrukarna kontaktades i förväg och vi bestämde tidpunkt för intervjuer.

Förmånen att träffa lantbrukarna i deras hemmiljö, gjorde att intervjuerna blev levande eftersom att samtalen blandades med rundvandringar på gårdarna och på lantbrukarnas skiften. Det möjliggjorde en helhetlig betraktelse och jag kunde ta del av lantbrukarnas utsagor samtidigt som jag studerade den fysiska platsen med flera sinnen. Att befinna mig i lantbrukarnas arbetslandskap, där arbete blandades med samtal gjorde att jag kunde använda mig av naturen och det fysiska rummets närvaro för att förstå den dimensionen av utsagor som inte kunde förmedlas genom det muntliga och skriftliga. Studien är således kvalitativ, där jag genom möten med lantbrukare, betraktelser i arbetslandskap och genom skriftligt material har tolkat information. Intervjuerna har varit semistrukturerade livsvärldsintervjuer, de avser att ge beskrivningar av den intervjuades livsvärld, med syfte att tolka och beskriva olika fenomenens mening (Brinkman & Kvale 2009:13).

Jag har strävat efter att arbeta förutsättningslöst, och har närma mig fältet utan att ha en på förhand bestämd uppfattning om hur lantbrukarna upplever regler i odlingslandskapet. Det har varit viktigt för att kunna ta del av det lantbrukarna uttrycker och för att tolka materialet utan att riskera följa redan bestämda teorier och ståndpunkter vilket skulle riskera reliabiliteten i undersökningen. Reliabiliteten stärks av att informatörerna kan sägas vara valda med omsorg utefter rekommendationer om stenmursproblematik och därför är de ett representativt urval för jordbruksverksamheter med stenmursproblematik i Falbygden. Men som med alla kvalitativa studier går det inte att hävda att andra undersökningar skulle upprepa denna undersöknings resultat. Studien görs under en period med speciella förutsättningar, därför kan de intervjuade vara påverkade av den nationella diskussionen kring biotopskyddet. Studien ämnar beskriva förändringsprocesser, där attitydförändringar och åsikter på ett naturligt vis utgör en del i själva grundsatsen i undersökningen. Fältarbetet tar därför hänsyn till internaliserade uppfattningar, åsikter och attityder som kan vara orsakade lantbrukarnas omslutande kontext. Det är både en tillgång och risk för undersökningen att undersöka stenmursproblematiken i en tid när lantbrukets aktörer och förvaltningsprocessens intressen diskuteras och utreds på en nationell nivå (Kaijser & Öhlander 1999:44).

Jag tolkar miljökrav och förvaltningsprocessens inverkan på lantbrukarnas ambition och möjlighet att bruka odlingslandskapet utifrån lantbrukarnas berättelser och uppfattningar av sin situation. Det är fördelaktigt eftersom risken för felbedömningar minskar och validiteten i resultatet stärks. Styrkan med intervjuerna är att frågor kan formas efter situation och utsagor,

därigenom stärks validiteten i resultatet eftersom tillfällena och uppfattningar som är väsentliga för studiens syfte fångas upp och risken för felbedömningar minskar.

Material och analysverktyg

Förutom intervjuer och observationer i landskap och på gårdsnivå, har samtal hållits med rådgivare och tjänstemän knutna till både stödadministrationen i Västergötland och med statistiker och utredare på Jordbruksverket. De har bidragit med information om hur platsens resurser används och hur dispenser och stöd utnyttjas.

Jag har dessutom använt mig av information kring jordbruksekonomi, naturvård, lagstiftning och myndigheternas fortlöpande rapporteringar, liksom Jordbruksverkets årsrapporter samt utvärderingarna om CAP:s miljöeffekter har använts. Rapporten *Översynen av det generella biotopskyddet* (SJV 2013a), är en användbar komplettering till studien. Här har stenmurarnas täthet identifierats och effekterna av biotopskyddet har undersökts med avseendet bl.a. på hur lantbruksverksamheterna och markanvändningen påverkas. Annat skriftligt material har använts för att analysera hur politiska beslut i EU påverkat miljön, matpriser (SJV 2011:44) och miljöregleringar. Tillsammans med lantbrukarnas berättelser har jag med detta material kunnat beskriva situationen i Falbygden. Landsbygdsprogrammets programdokument och årsrapporter har indikerat hur stöden *natur- och kulturmiljöstöd* samt *utvald miljö* används. Sveriges och EU:s miljölagstiftning och utvärderingar av EU politik har tillsammans med antropologiska skildringar och avhandlingar om lantbruk i Sverige har använts i analysarbetet och lagt grund för tolkningar av landskapets syften.

Disposition

Uppsatsen är indelad i 6 kapitel. Kapitel 1 till 4 ger en inledande beskrivning av ämnet samt metod och bakgrundsinformation. Kapitel 4 beskriver lantbrukarnas situation i Falbygden, om deras erfarenheter av bland annat stenmurar, känslor och deras tankar om framtiden. Kapitel 5 beskriver lantbrukarnas relation till förvaltningsprocessen och landskapet, om hur regel- och stödstrukturen framstår för dem samt vad det har för effekter på lantbrukarnas liv och levnadssätt. Kapitel 6 diskuterar det empiriska materialet och sätter det i relation till regelutformningen. Här diskuteras också landskapssyner, förnuft och roller, landskapssyften och hur maktförhållandet mellan lantbrukare och förvaltning inverkar på landskapets utformning och aktiviteter i det. Här ges även rekommendationer inför en förändring av biotopskyddet.

Analytiska begrepp

Rapporten innefattar begrepp för att beskriva odlingslandskapets förändring, utformning och aktörerna som är verksamma i det. Jag beskriver lantbrukarnas vardag och arbete, liksom hur de agerar och finner mening i det omgivande landskapet. Den vardagsverklighet som jag beskriver ligger nära det Edmund Husserl och Alfred Schutz (Bäck-Wiklund 2007) talar om som livsvärldar. Ett av de viktigaste resonemangen i uppsatsen kretsar kring hur denna livsvärld påverkas av det Jürgen Habermas kallar för systemet (Månsson 2007).

För att fånga de olika verklighetsbilder, eller förnuft, som uppstår beroende på om utgångspunkten är i den praktiska tillvaron eller i den regelstyrda förvaltningen används begreppen praktiskt respektive diskursivt förnuft i analogi med Giddens (1996) diskussion kring praktiskt och diskursivt medvetande. De strider som uppstår mellan de olika förnuften betraktas som fält i Bourdieus (2004) mening och striderna ses i första hand som strider om tolkningsföreträde.

Fältet bildas här kring hur man ska betrakta stenmurarna i landskapet. En annan aspekt av stenväggproblematiken handlar om hur industrialiseringen skapat en värld av hotbilder. Denna aspekt diskuteras främst med hjälp av Giddens (1996) teorier om modernitetens följdverkningar, liksom Becks (2001) diskussion av risksamhället. Här framträder expertsystemens centrala roll för att hantera oron inför en framtid där den biologiska mångfalden hotas och jordbrukets lönsamhet försämras. Uppfattningar om risksamhället och vilken väg man ska ta blir därmed en fond för att förstå de mer konkreta strider som utspelas kring biotopskydd och miljöförvaltning.

Hur lantbrukarna upplever livsmedelsmarknaden och stödadministrationen beskrivs med Habermas och Giddens perspektiv på hur moderniteten skapat krafter och positioner i fältet. Uppsatsen behandlar detta som olika rationaliteter, som skapas i sammandrabbningar mellan lantbrukarnas och förvaltningsapparatusens olika syften. Med Habermas (Inglis 2012) teori om kommunikativt handlande, tolkas lantbrukarnas uttryckta åsikter och behov, och det diskuteras i form av möjligheten till en ömsesidig förståelse mellan förvaltningsprocessen och lantbrukarna. Restriktioner och lagar, likt biotopskyddet, inryms i diskussioner om hur tolkningsföreträdet påverkar de reella verksamheterna i odlingslandskapen idag. Lantbrukarnas relation till förvaltningsprocessens struktur för stödadministration och regler, diskuteras genom Giddens teorier om tillit till abstrakta system.

Grundläggande uppfattningar om naturen kommer jag att diskutera i termer av natursyn (Helmfrid 2007). Hillevi Helmfrid har skapat tre olika kategorier som övergripande har liknande antaganden och perspektiv på naturen; Den ousinliga källan, Den sköra evighetsmaskinen och Den gemensamma kroppen. De beskriver olika förhållningssätt och uppfattningar om hur naturen kan användas och naturresurser kan utnyttjas. Genom att analysera natursyner i uppsatsen, närmar jag mig frågan hur vi värderar jordbruksråvaror från odlingslandskapet vilket i senare led kan förklara hur vi värderar landskapet (Tollin 2004) och också förklara hur och varför regler är utformade och hur de fungerar i praktiken.

3. Bakgrund.

Biotopskyddet

Sedan FN:s konvention om en biologisk mångfald trädde i kraft 1993 och blivit integrerad Svenska nationella styrdokument och lagstiftning (Naturvårdsverket 2013b), har målet om att bevara en variationsrikedom i livet på jorden blivit en politisk prioritering. Det har kommit att bli ett område som olika politiska riktningar är relativt enade kring (Eriksson 2013:94). När biotopskyddet inrättades 1994 (1998:1252) belystes förändringarna i odlingslandskapen under den senare delen av nittonhundratalet som ett viktigt argument för miljökrav. Intensiva jordbruksmetoder, ökad kemikalieanvändning och mekanisering har kommit att innebära ett hot mot de biotoper som utvecklat en rik biologisk mångfald med viktiga ekosystemtjänster (Propositionen 1990/91:90)(SFS kulturminneslagen 1988:950).

Stenmurens närmiljö får inte störas (SFS 1998:1 s.252; Naturvårdsverket 2013a:6), vilket bland annat betyder att lantbrukarna måste köra sina maskiner med tillräckligt avstånd från muren för att inte riskera att förstöra dem. Förhållningsreglerna kräver många extra arbetstimmar per år, något som lantbrukarna berättar är dyra timmar, både i tid och i bränsle. De får inte gödsla eller sprida bekämpningsmedel ända ut till murarna, eftersom de måste ta hänsyn till skyddsavstånd (SNFS 1997:2).

Under 2013 gjorde Jordbruksverket en granskning av det generella biotopskyddet, där stenmuren är en av de sju landskapselement som ingår. Undersökningen gjordes för att undersöka huruvida biotopskyddet inverkar på lantbruk och biotoper i odlingslandskapen (Landsbyggsdepartementet 2013). Ekonomiska kalkyler tillsammans med enkäter till Lantbrukarnas riksförbunds olika regionala kontor, länsstyrelser och lantbrukets rådgivare kartlade företags- och samhällsekonomiska effekter av biotopskyddet. Olika förslag presenterades, där tyngdpunkten låg på att en flexiblere tillämpning av skyddet skulle gynna såväl lantbrukare som natur. Sammanfattningsvis handlar förslagen till förändringar i biotopskyddet om hur en mer flexibel tillämpning av biotopskyddet skulle undvika att regeln verkar kontraproduktivt, dvs. att lantbrukarnas situation förvärras så till den grad att jordbruksföretagen minskar och värdena i stenmurarna försvinner.

Stenmurar och lantbrukare

Marken i Falbygden har stora mängder morän och isälvsediment (Se figur 2). Det har gett området sin karaktär med stora mängder sten och block, men också åsar och deltan som har bildat ett kuperat och dynamiskt landskap (SGU 2013).

Figur 2. Kartan till vänster visar förekomsten av skiften mindre än 2 hektar (SJV 2013a:42).

Stenmurarna är viktiga inslag i odlingslandskapet och är ett hem för många djur och växter. Det är en betydelsefull naturtyp som möjliggör flera viktiga ekosystemtjänster genom den livsmiljö (Miljödepartementet 2013) för olika sorters lavar, mossor, grod- och kräldjur, insekter, spindlar, fåglar och smådäggdjur som bildats. Arterna använder stenmurarna som livsmiljöer, spridningsvägar och tillflyktsorter (Naturvårdsverket 2013:3) och utgör en funktion av att knyta samman olika isolerade livsmiljöer som inte annars skulle ha någon kontakt. För att bevara funktionen i murarna, krävs det att miljöerna kring dem hävdas, antingen med röjningsmetoder eller med betesgång. Därför behöver stenmurslandskapet fortsättningsvis brukas och hållas öppet. Metoderna för arbete är lönsamma i ett företagsekonomiskt perspektiv (proposition 1993/94:30) och därför finns det stöd utformade för att motivera lantbrukare att arbeta med landskapsvård. Varje land inom EU skapar nationella anpassningar för en sjuårsperiod (Europarådet 2005:1698) och i Sverige förverkligas EU anpassningarna i landsbygdsprogrammet. Programmet har fyra axlar med olika syften, alla för att motivera lantbrukare att värna om naturvärden.

Under axel två i landsbygdsprogrammet ger miljöersättningarna ett stöd åt biologiskt och ett kulturellt hållbart odlingslandskap. Ersättningarna är utformade med både breda och riktade stöd för att också kunna ge möjligheter till mer lokalt anpassade åtgärder. Med villkoren att hålla stenmurarna hävdade och igenväxningsfria och för att spara och sköta vissa träd och buskar ges en ersättning per meter stenmur (SJV Web 2013-10-25).

Till skillnad mot de breda stödformerna, finns de riktade stöden för att bland annat bevara och stärka natur-, kultur- och rekreationsvärden ytterligare (SFS 2007:481 kap 2:14§). I Västra Götaland är stenmuren prioriterad och lantbrukarna kan söka ett riktat stöd för dem genom stödformen Utvald miljö. Där kan ytterligare arbete med murarna ges ersättning. I nuvarande landsbygdsperiod, 2007 till 2013 har budgeten för stödformen Utvald miljö aldrig utnyttjats fullt ut, 2012 användes 78% av medlen (SJV 2013b).

I Falbygden är många lantbrukare mjölkproducenter, Falköpings mejeri i orten har 160 aktiva producenter och även osthantverkare och andra mindre mathantverkare finns i området. Många av lantbrukarna är ekologiskt certifierade, i genomsnitt är tio till tjugo procent av marken ekologiskt certifierad och både Falköping och Skövde hör till de tjugo kommuner med störst andel ekologiskt certifierad mark (Jordbruksverket i siffror 2013). Flera har betesmarker, är köttproducenter, odlar spannmål eller potatis. Att marken är både morän- och kalkrik (SGU 2013), syns i lantbrukarnas marker. Här finns stenmurar och rösen men också sällsynta växtarter (Naturvårdsprogram Falköping:40-45). Tjäle och brukande av marken gör att det kontinuerligt kommer upp nya stenar till de övre jordmånskikten (Se bild nedan).

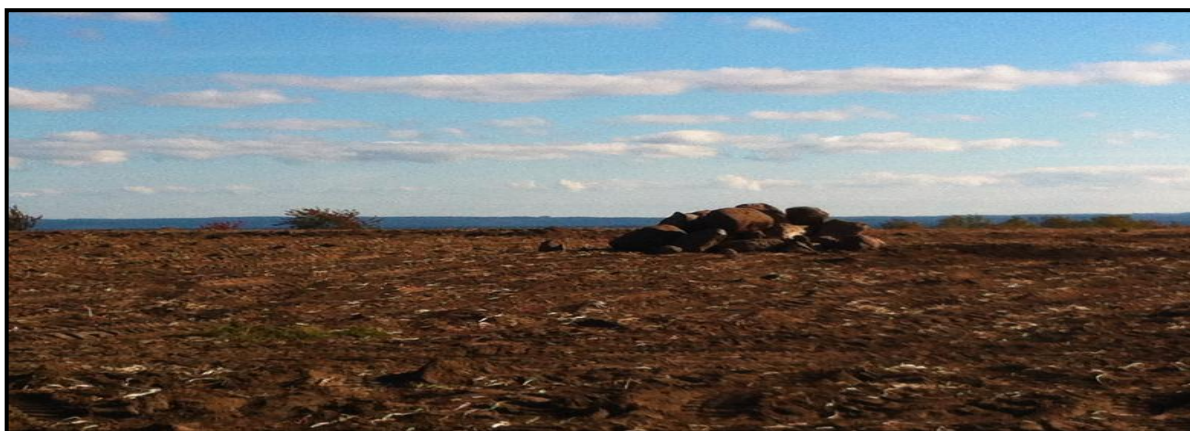

Bild 2 Nyplockade stenar som samlats i hop för att avlägsnas från en åker i Vartofta (Foto: Anna Svensson).

Förr användes stenarna som byggnadsmaterial i hägnader och för att avgränsa skiften och ägor. Här finns det murar som härstammar från järnåldern (Arnborg 1989), men de flesta i området idag är anlagda från 1800-talets andra hälft, då nya gränser drogs efter skiftesreformerna. Det är allt ifrån grunda raka stenmurar, till de stenmurar i flera lager med noga kallmurade stenar till lastmaskinlagda murar från 1950-talet som syns på lantbrukarnas skiften.

”En uppbyggnad av på varandra lagda stenar som har en tydlig, långsträckt utformning i naturen och som har eller har haft hägnadsfunktion eller som funktion att avgränsa jordbruksskiften eller någon annan funktion” (föörordning 1998:1252).

Bild 3. Stenmur i Vartofta (Foto: Anna Svensson 2013).

4. Att vara lantbrukare i Falbygden

Vi har svårarronderade skiften

Alla lantbrukarna i Falbygden vet att det finns ett biotopskydd och eftersom nästan alla har någon slags anknytning till den geografiska platsen har de också erfarenheter av hur förfäder och lantbrukare i bygden beklagat sig över murarna. Hugo, en av de yngre lantbrukarna som tillsammans med sin bror tagit över familjegården sedan ett par år tillbaka, bjuder in mig på förmiddagsfika i sitt kök medan jag intervjuar honom. Han berättar hur han är van vid stenmurarna, att han så länge han kan minnas vet att murarna måste stå kvar. De driver gården några mil öster om Falköping, med ungefär 200 hektar i växtföljdsplanen och har hundra mjölkkor.

Hugo sitter i styrelsen för Falköpingsmejerier och berättar att han gillar att växla mellan sysslor, eftersom att han i många år haft sin vänkrets utanför lantbruket, försöker han också ha sin fritid skild från lantbruket. Han trivs i sitt yrke som ekologisk mjölkproducent och gillar livsstilen, friheten i arbetet menar han är betydelsefull och han hoppas att deras lantbruk kommer kunna försörja familjen i framtiden. Men det är svårt att få tag på mer mark i bygden, både vad gäller arrende och köp. Eftersom de inte vill ha mark långt ifrån gården nöjer de sig med den gårdsstorlek de har idag. Deras skiften är små och svårarronderade och både han och brodern vill öppna upp murar för att komma igenom med maskiner och för att flytta djur, precis som deras far velat göra i flera år.

Generellt i Falbygden gör stenmurarna att lantbrukarna har få sammanhängande större skiften, de orsakar markpackning, körsador, större bränsleförbrukning och kräver fler arbetstimmar. De små skiftena är ett stort arronderingsproblemen som lantbrukarna menar leder till lägre skördar och till att deras marker värderas lägre. Biotopskyddsundersökningen (SJV 2013a) identifierade olika fall av fältarrondering och ekonomiska kostnader för lantbrukarna, men också ur ett samhällsekonomiskt perspektiv. Stenmurarna har en samhällsnytta genom att bidra till biologisk mångfald, kulturarv och sociala kvaliteter. Det är dock svårt att skatta detta värde i ekonomiska termer, samtidigt som den företagsekonomiska kostnad de innebär är uppenbar för brukarna. Det är företagsekonomiskt effektivt att öppna upp fält till större skiften, det spar arbetstid och bränsle, och för lantbrukare med små skiften skulle det ge stora ekonomiska vinster (SJV 2013a:53). Lönsamheten med att öka fältstorleken genom att ta bort stenmurar varierar givetvis från fall till fall; är det stora kvadratiska fält är samhällsnyttan inte lika stor som vid mindre fält där den företagsekonomiska vinsten skulle bli stor. Gränsen för vad som är företagsekonomiskt lönsamt för slå ihop fält går vid 8 hektar, vid större skiften är

körbesparningarna låga. Samtidigt är ingreppen samhällsekonomiskt olönsamma eftersom att bortfallet av de biologiska värdena är stora (Ibid:53). Lantbrukaren Krister beskriver situationen såhär;

”Vi har verkligen problem med arrondering, och det är i allra högsta grad på grund av diken och stenmurar som vi har så dålig lönsamhet /.../ Det skiljer sig ganska mycket gårdarna emellan, vissa har haft föregångare som tagit bort mycket, men vissa inte” (Krister, Spannmålsproducent).

Förutom de ekonomiska nackdelarna menar de också att skyddet utgör en säkerhetsrisk. Ibland innebär stenmurarna att de måste köra upp på landsvägar för att vända eller byta skifte vilket för två av lantbrukarna innebar ett särskilt problem då det ligger skolor precis intill. Lantbrukarna berättar att det känns riskfyllt att köra så nära barnens skolgårdar och busshållplatserna som de använder. I ett av de två fallen hade de sökt dispens ifrån skyddet, men fått avslag.

Stöden för betesmarkerna har blivit en viktig inkomstkälla för flera av lantbrukarna och är en av anledningarna till att de bedriver köttproduktion. Betesmarkerna har minskat under nittonhundratalet, men genom EU-inträdet har betesmarksarealen kommit att öka något (SJV 2012:77). Stenmurslandskapet i Falbygden passar bra som betesmark, murarna på en av gårdarna jag besökte används till och med sitt ursprungliga inhägnadssyfte;

”Det är perfekt att ha köttdjur här, men det passar inte alla gårdar” (Ingela, nötköttsproducent).

Ingela berättar hur både djuren och hon trivs med betesdriften i landskapet, men de kan inte skaffa en större besättning eftersom att åkerns kapacitet är för låg. Stenmurarna blir ett problem i åkern, följaktligen ett problem för köttproduktionen när djuren ska vinterställas. Kartan visar deras situation med täta linjeelement av öppna diken och stenmurar som delar av skiftena.

Figur 3 Blockkarta. Stenum, Skara.

Dispens från biotopskyddet

Till länsstyrelserna kommer det in knappt 300 dispensärenden ifråga om biotopskyddet varje år. Lantbrukare står för ca 100 av dem, varav ca 15 gäller stenmurar. I dessa fall blir nio av tio ansökningar beviljade och skälen för dispensererna är oftast; ”infrastruktur och bebyggelse” och ”avvärjande av fara” (Jordbruksveket 2013a:19). Resterande ärenden gäller byggprojekt och infrastruktur från andra intressenter, exempelvis från kommuner där IKEA-varuhus och vägbyggen exploaterar mark (Västra Götaland 2012). Frågor från lantbrukare om dispenser är betydligt vanligare än dispensansökningar, vilket betyder att många intresserade sällas ut redan innan de kommer till handläggning. Behovet av dispenser kan därför vara större än den information som siffrorna visar (SJV 2013a:19). Att det är fler lantbrukare än vad ansökningsantalet visar som vill ha dispens ifrån biotopskyddet, verkar stämma överens med läget i Falbygden. Lantbrukarna berättar att de avstår från att söka dispens då de aldrig hört att någon blivit beviljad, det finns inga förhoppningar om att dispensererna skulle bli beviljade. De uppfattar också processen kring dispenser som ett för omfattande administrativt arbete. Dessutom tillkommer en ansökningskostnad på 2500 kronor, sedan får man vänta länge på svar om man blivit beviljad eller inte. Två lantbrukare berättar om hur de avstår från att söka även om de skulle vilja;

”Dels kostar det ju väldigt mycket att söka, sedan tar det jättelång tid innan man tillslut får veta att man inte blir beviljad, det är ingen idé.” (Viktor, nötköttsproducent).

"Det borde vara gratis att söka till dess att man blivit beviljad dispens"(Karl, mjölkproducent).

Stenmuren och stöd

Natur- och kulturmiljöstödet som går att söka tillkommer som ett i raden av olika ansökningar om stöd, berättar lantbrukaren Johnny. Han har tidigare beviljats stödet men valde efter en korrigering att inte söka stödet igen;

"Jag har ju så många olika stöd och vågar inte ge mig in i något jag inte är hundra på. Tänk om stenmuren inte räknas som en stenmur? Länsstyrelsen ville inte komma ut och hjälpa när jag undrade, men när man väl sökte, så var de väldigt noga med att få komma ut och kontrollera, och jag fick indraget stöd"(Johnny, mjölkproducent).

Att söka ekonomisk ersättning för att ta hand om stenmurarna är det flera som gör. Av lantbruken i studien har hälften använt sig av Natur och kulturmiljöstödet och har skött om murarna enligt de villkor som krävs. Hela Falbygden står för ungefär tio procent av alla utbetalningar av stöd i Västra Götaland. Under 2012 omfattade stödet 330 km stenmurar i bygden (SJV 2013-10-24) och lantbrukarna som söker stödet säger att de gör det för att de behöver det extra ekonomiska tillskottet. De kan inte längre konkurrera och tjäna tillräckligt på varumarknaden. Uppfattningen kring villkoren för natur- och kulturmiljöstödet skiljer sig, vissa upplever dem mer arbetskrävande än andra. Flera av lantbrukarna menar att insatsen för stödet har en för låg ersättningsnivå och avstår från att söka, medan andra inte tycker att det är värt mödan;

"Det handlar ju bara om att ta bort sly och träd, inte särskilt påfrestande arbete/.../ "Gynnar det till exempel pollineringsarter, så är det ju klart att man gör det, det är extra viktigt för oss som är Krav kanske"(Hugo)

Natur och kulturmiljöstödet är bara ett av flera stöd som lantbrukarna kan söka. De önskar att deras varor hade gett bättre betalt och att de skulle slippa vara beroende av stöd. Men i och med att marknaden för jordbruksprodukter internationaliserats och på grund av att det är dyrare att producera i Sverige, måste lantbruken stöttas av jordbruksstöd. Paret med

nötköttproduktionen, beskrev sin ekonomiska situation och utvecklingen sedan de köpte gården i slutet på åttiotalet såhär;

”Vi trodde aldrig att vi skulle bli beroende av stöd när vi började, vi trodde att vi skulle ha en naturlig plats på livsmedelsmarknaden. Men med en ökning på 5.81 kronor under dessa 25 år, det finns ju inga möjligheter att det skulle kunna gå utan stöd”(Bengt, Nötköttsproducent)

De lantbrukare som var aktiva under EU-inträdet berättar om en plötslig ekonomisk omställning, och om hur man med förväntan hoppades på bättre betalning. Avreglering av gränsstöd, och bidragssystemets entré anpassade det svenska jordbruket till europeiska förhållandena (Hedenborg och Morell 2006), men idag upplever lantbrukarna sig orättvist bemötta av stödadministrationen, och de känner inte att de blir kompenserade till en rätt nivå. De har på grund av stenmurarna sämre förutsättningar att producera än vad lantbruken i slättbygderna har. Därför vill de bli bättre ersatta för att kunna väga upp de förlusterna som biotopskyddet innebär. Stöden tar en stor del av deras tid och det är krångligt menar flera. Till sin hjälp använder många lantbrukarna Hushållningssällskapets rådgivare.

”Jag har en och en halv miljon i stöd och knappt betalt för mina produkter, det är ju självklart att jag är mån om att det går rätt till så att jag får behålla dem”(Johnny, mjölkproducent).

Om lantbrukarna fick bestämma

Nötköttsproducenten Viktor tar mig med på en rundvandring på sina skiften och berättar om sina förslag där ingrepp i stenmuren skulle göra bäst nytta. Han arbetar på gården med sin morbror och säger att de och alla andra i bygden är trötta på biotopskyddet. Ivrigt och med mycket att berätta om de olika skiftena, visar han hur de snäva hörnen och de små öppningarna där hans maskiner ska komma emellan är frustrerande och gör arbetet tidskrävande. Gården ligger på en höjd med utsikt över en dal där betesmarker skymtas.

Viktor berättar att lantbrukaren som äger de markerna, har sämre arronderade skiften än vad han har, och de har svårt med foderproduktionen till djuren under vintrarna;

"I jämförelse är jag lyckligt lottad" (Viktor).

Bild 4. Skifte i Mularp (Foto: Anna Svensson 2013)

Han resonerar kring en mur på 100 meter som han skulle vilja öppna upp till ett större skifte, och om hur borttagandet av muren inte skulle förstöra spridningsmöjligheten för växter och djur. Det är precis samma ord och argument som naturvårdsverket motiverar biotopskyddet med, hur stenmurarna förutom att vara övervintringsplatser och hem för djur och växter, också gör det möjligt för arter att sprida sig och förflytta sig via murarna (Naturvårdsverket 2013:3). Viktor har tagit reda på vilka biologiska funktioner stenmurarna har, och underbygger sitt förslag med att det på bägge sidor om muren finns stenmurar av sammanhängande karaktär. Den stenmur som i så fall skulle bevaras, menar han trots ingreppet eventuellt kan fungera som en spridningskorridor (växter och djur kan förflytta sig via en annan stenmur). Alla lantbrukare har förslag på hur de skulle vilja förbättra arronderingen på sina skiften. Sättet de talar om stenmurarna och de ingrepp som de vill göra, antyder att förslagen är väl underbyggda. De vill inte ta bort alla stenmurarna på sin mark utan förmedlar en känsla av att de har ett inneboende värde för lantbrukarna.

De flesta av lantbrukarna vill öppna upp inkörsportar i skiftena för maskinerna, och det är mer aktuellt än att ta bort hela murar. Det skulle underlätta transportsträckor och möjliggöra

effektivare körning i skiftet. Enligt Jordbruksverkets beräkningar är det ett lönsamt alternativ, både billigt och enkelt för företaget att göra och det är samhällsekonomiskt motiverat eftersom att det rör sig om att ta bort högst 10 meter, förlusterna av småbiotoper blir därför låga (SJV 2013a:60).

Spannmålsproducenten Krister berättar varmt och entusiastiskt om växt- och djurlivet i och runt stenmurarna medan han tar mig med på en rundvandring på sina skiften. Han ger intryck av att vara stolt över att ha sällsynta arter på sin mark;

”Gulfetknopp, björnbär och ödlor trivs här, tror att växterna drar hit lite bin och fåglar ../. där borta har jag fjädergräs också” (Krister).

Han arbetar med villkoren för natur- och kulturmiljöstödet och har långa stenmurar av den yngre sorten; de som är deponerade med lastmaskiner. Han gör skillnad på stenmur och stenmur;

“De är anskrämliga, fula och kan inte på något vis försvaras genom att vara ett kulturarv, att de ska hysa växter och djur betvivlar jag” (Krister, Spannmålsproducent).

Lantbrukarnas idéer och de behov som de har, för dem som yrkesgrupp samman i ett kommunikativt förnuft (Månsson 2007:216) och rationalitet, något som syns i deras åsikter om lagstiftningen.

Vi kontrolleras

Att fråga länsstyrelsen om råd kring vad som är tillåtet eller ej i jordbruket är inte självklart. Dels upplever lantbrukarna att länsstyrelsen inte motiverar dem att söka stöd, de får inte tillräckligt med råd om biotopen eller områdets lämplighet och därmed minskar deras möjlighet att få beviljat stöd. Lantbrukarna känner sig också obekväma med att ställa sådana frågor som kan väcka misstänksamhet emot dem.

Krister har tidigare arbetat inom LRF Konsult och har kvar ett stort förtroende från lantbrukare i området. Han upplever att många är rädda för att ta kontakt med länsstyrelsen. Genom att till exempel ställa frågor som är miljörelaterade, riskerar man att uppfattas som en potentiell lagbrytare och då riskerar man att bli misstänkt och utsatt för kontroller. Krister får därför då och då ta emot samtal från lantbrukare som vill dryfta sina funderingar med någon som kan lagstiftningen på området, men som inte analyserar eller dömer.

Flera av lantbrukarna berättar historier om stenmurar som har sprängts av tjäle eller rasat samman utav sig själva. Det ryktades om att dessa lantbrukare trots att de inte varit inblandade i raset, har blivit bötfällda. Lantbrukaren Kent berättar om hur han blivit kallad till polisförhör tre gånger när han flyttade ett par stenar i samband med ett arbete som han menar var befogat för att kunna köra på marken. Någon hade anmält honom och han vet inte vem. Han känner sig illa till mods över det som hänt, känner sig missförstådd och är besviken på länsstyrelsen. Meningen med ingreppet var att göra det lättare att vända och inte belasta marken så hårt som han hade behövt innan. Jordbruket som han driver ihop med sin bror, är deras barndomshem och verksamheten har gått i arv i flera generationer. Bröderna minns hur deras far har berättat hur han lastade sten och körde bort stenmurarna under reformen på 50-talet, när stenen behövdes i städerna och till hamnbygge.

- *"Pappa var ju med när murarna bort och sen fick han vara med när de skulle börja bevaras också, tänk om han visste att jag suttit i polisförhör"*(Kent, Potatis-, Spannmålsproducent och skogsägare).

Livet som lantbrukare i Falbygden, i arbete, vardag och framtid

I Falbygden, som för lantbrukare i resten av Sverige är diversifieringen av sysselsättning och inkomstkällor ganska stor. I dag får 30 % av de svenska landsbygdsföretagen en stor del av sin inkomst från andra verksamheter än enbart jord- eller skogsbruk, utan också från andra entreprenadverksamheter (SCB 2012). Lantbrukarna i intervjuerna har diversifierande inkomstkällor, de berättar hur de tycker det är viktigt att vara mångsysslare eftersom att de blir mindre känsliga för svängningar på marknaden och för dåliga skördar, men de menar också att det är roligt att träffa fler människor. Ett par av lantbrukarna arbetar som rådgivningskonsulter, driver vindkraftsföretag, skogsröjningsbolag, är aktiva i mejeristyreiser, eller förvaltar naturreservat eller Natura 2000-områden till exempel. Ingen av lantbrukarna som intervjuas har gårdsförsäljning eller förädling, inte heller aktiviteter på gården avsedda för att dra kunder eller besökare. Men det finns lantbrukare som har småskaliga mejerier, hästridning och andra turist- och upplevelseattraktioner såsom bison- och älgsafari.

Att vara social och aktiv vid sidan av sitt arbete säger flera av lantbrukarna är viktigt. Det kan förstås eftersom hela 92 % av lantbrukarna i Sverige är ensamföretagare (SCB 2012). I de fall där en part i hushållet inte arbetar på gården, har hen en viktig social funktion med att bidra med relationer även utanför jordbruket. I några fall av gårdarna i studien delades arbetet på gården med en familjemedlem, båda hade sin huvudsysselsättning som lantbrukare. De

andra lantbrukarna berättar spontant hur de gärna hade velat dela sin vardag med sin partner, eller att de kunde samarbeta mer med andra lantbrukare. Det blir ofta ensamt om dagarna och de upplever att det var bättre förr, då hjälptes man mer åt och kunde låna maskiner av varandra. Men i dag passar inte maskinerna på varandras skiften, dels gör arronderingen att vissa kan ha bredare maskiner, stenmurarna på vissa gårdar begränsar inte storleken på maskiner men dels är det också en fråga om att de försvinner alltför lantbruk, vilket gör att det är långa transportsträckor mellan gårdarna.

Alla lantbrukare jag träffade påpekade hur viktigt det är att försöka ha en fritid skild från arbetet på gården. Flera av dem förklarade att det samtidigt är svårt, att fritiden och arbetet blir flytande och det inte riktigt går att kalla sig ledig. Föreningslivet, och att engagera sig i LRF var viktigt för att skapa sig ett forum för att prata om sin situation och för att hålla kontakten med kollegor. Att ta semester och "åka iväg" för att ägna sig åt sport eller andra intressen var viktigt så en del. Några andra menade i stället att fritid utanför gården inte är väsentligt i yrket som lantbrukare, att tillbringa lediga stunder hemma är bättre och innebär mindre oro;

"När man reser i väg tänker jag ständigt på gården, om djuren mår bra och hur allt står till. När jag är hemma kan jag gå en vända på gården för att se till att allt är bra. " (Bengt, nötköttsproducent)

Barnen till lantbrukarna i studien, är i hälften av fallen intresserade av att ta över lantbruksverksamheterna och två av de intervjuade har nyligen, under de senaste två åren, övertagit föräldrarnas produktion. Att prata om framtiden och generationsskifte med sina barn är inte självklart. Två av lantbruksverksamheterna har potentiella övertagare, barnen är så pass intresserade att de antagligen kommer vilja ta över verksamheten en dag. Föräldrarna har investerat i modernare stallar och försökt skaffa mer mark, de vill expandera verksamheterna inför framtiden. De som inte har intresserade barn verkar inte vilja utöka verksamheten eller belåna sig och menar att det är viktigt att inte skuldsätta sig;

"Chanserna minskar att barnen ska vara kapabla att ta över det här om vi har investerat för mycket, jag tror de känner sig hindrade att styra verksamheten i den riktning de egentligen vill... och de vill inte tänka på den dagen ännu" (Bengt, nötköttsproducent).

Kollektiv kritik mot maktberövad frihet

Lönsamheten i företaget och markpriserna i området är ett ständigt orosmoment för lantbrukarna. Stenmurarna gör att markpriserna är låga, samtidigt som att det inte finns mark att få tag på, det är svårt att både köpa och arrendera mark. De flesta lantbrukarna i studien såg inga möjligheter att skaffa sig mer mark, det finns ingen att få tag på i närheten. Samtidigt är den mark som lantbrukarna arrenderar en källa till oro, de är rädda att bli av med den. Att ha flera småstycken av arrenden från olika markägare, likt en arrendeportfölj berättar de minskar känsligheten och risken för att bli av med alla på samma gång i fall ett generationsskifte skulle innebära att den markägaren har andra intressen än att hyra ut sin mark. Eftersom det är svårt att förvärva mark i bygden och omöjligt att ordna skiftena i en sammanhängande enhet, bli det svårt att utöka sin verksamhet. Överlag är framtidens markpriser ett orosmoment och samhällets andra intressen upplevs som konkurrerande aktörer, till exempel när köpcenter och infrastruktur tar mark i anspråk.

Antalet lantbrukare minskar och lantbruksenheterna blir större, men totalt sett har Jordbruksmarken i Sverige minskat sedan EU inträdet (Källström 2008:16). Genom strukturomvandling, bristande lönsamhet och politiska reformer är en olönsam situation ett faktum för många lantbrukare. Det har haft effekter på bevarandet av kultur- och miljövärden i och med att bland annat hävdade betesmarker minskar (Naturvårdsverket 2011). Ängs- och betesmarker markerna är hotade men försöks stärkas genom miljöersättningar, dit över hälften av markerna i Sverige är anslutna (Naturvårdsverket 2011:21). Att ängar och hagar inte längre är lönsamma och att åkermarken i Falbygden nu är hotad av konkurrens från bättre arronderade marker, beror på att åkermarken i Sverige och internationellt gjorts alltför lönsam (Saltzman 1997:29). Krister resonerar kring sin situation;

”Visst att det är vackert, vi är stolta och vill bevara ett öppet och heterogent landskap, men det kostar och tär på oss lantbrukare.../. Jag skulle gärna ha betesmarker om ekonomin tillät” (Krister, spannmålsproducent).

Krister berättar också hur lantbruken i bygden har en allt långsammare nyrekrytering och tror att det beror på att det inte är attraktivt med svårarronderade marker. Han vill ges bättre och rättvisare villkor att producera i Falbygden, han gör som de flesta andra och drar paralleller till slättbygdernas homogena landskap och deras stora skördar. Mjölksproducenten Karl, har

tillsammans med en annan lantbrukare gått ihop och investerat i nya byggnader för mjölkkor och driver nu verksamheterna om 250 kor ihop. Han bjuder in på kaffe i familjen glasveranda och förklarar vilka framtidsaningar som gjorde att han och kollegan investerade ihop. Marknadspriser, de låga stödnivåerna och svårigheterna att konkurrera på marknaden är de främsta anledningarna, men det är också regler som gjort vardagen mer komplicerad. Han förklarar hur de båda känner sig säkrare av att jobba ihop och de tror på sin ekologiska produktion. Han liksom flera andra av lantbrukarna i studien identifierar sig med att vara naturvänliga och har betydelsefulla skiljaktigheter vad gäller lönsamhet och orsaka miljöskada gentemot andra lantbrukare i slättbygderna och de med stora driftenheter som finns i Falbygden.

”Här har jag åttio kor, och får inte öppna upp en mur för att undvika markpackning när jag kör foder, medan bara några kilometerbort har någon annan tusen djur, och de skiter rakt ut i Hornborgarsjön och orsakar massa skada ../.. miljölagstiftningen är snedvriden och stödnivåerna måste höjas för att betala de sämre markerna här” (Karl, mjölkproducent).

Lantbrukarna ser sig inte bara som självklara livsmedelsproducenter utan känner sig också som förvaltare av landskapets andra värden, vilket de menar att de alltid har gjort. Men de är numera uppmanade till att producera biologisk mångfald och rekreation, en uppmaning som uttrycks i regler och stödutformning. Genom att ansöka om stöd för miljö-, natur- och kulturinsatser och genom att vara hårt reglerad av biotopskyddet, blir det uppenbart för lantbrukarna att de har uppgifter utöver att producera mat, de ska också vårda stenmurarna.

Bild 5 Kulturminne i Luttra, Falköping. Luttra gånggrift. 5300 år gammal gravplats (Foto: Anna Svensson 2013).

Lantbrukarna uttrycker sig ofta genom; ”vi som lantbrukare” och ”vi som bor här”, de identifierar sig själva ofta som en yrkesgrupp skild från andra lantbrukare i Sverige därför att de står inför andra utmaningar. Biotopskyddet hämmar deras produktion och de är mer utsatta och reglerade än andra lantbrukare.

Det som kännetecknar lantbrukare i Falbygden, utifrån deras arbetslandskap och sysslor, är att de arbetar i ett landskap fyllt med stenmurar. De har små skiften ofta under två hektar och de omges av regler som hindrar dem från att förbättra sin arrondering, de upplever att murarna försämrar deras råvaruproduktion. De är alla beroende av stöd för sin produktion likt lantbrukare i allmänhet i Sverige, men har till skillnad från andra geografiska områden, möjlighet att söka ersättning för särskilt arbete med stenmurarna, (natur- och kulturmiljöstödet samt utökade stöd likt Utvald miljö).

5. Betydelsen av regler och stödsystem utifrån lantbrukarnas perspektiv

Lantbrukare till yrket

Den relation lantbrukare som yrkesgrupp har till jordbrukspolitik och förvaltningsapparaten, har förändrats i och med en teknisk, vetenskaplig och social utveckling. En yrkesidentitet förändras i och med sin position i samhället som kontext, där lantbrukares vardagsliv präglas av influenser från politiska ideologier, media och politiska program och blir viktiga delar i konstruktionen av en identitet (Bourdieu 1994).

Det villkor som för lantbrukare är liknande, till exempel platsbetoningen i landskapet, generationsbetingelser, arbetet utefter säsongvariationer och rutinpräglade sysslor, gör dem till skillnad från andra yrkesgrupper, mer utsatta för jordbrukspolitik och förvaltningsprocesser (Gunnarsdotter 2005). Till skillnad från andra yrken, är lantbrukarnas vardag och fritid i samma utsträckning inte skilda från varandra. Deras arbete utförs i de flesta fall i en vad lantbrukarna i studien uttrycker som sin "hemmamiljö", arbetslandskapet är närvarande dygnet runt.

Lantbrukarna som yrkesgrupp för dem samman till ett kommunikativt förnuft och rationalitet, de handlar i mångt och mycket utefter samma principer och som social grupp bygger de upp gemensamma värderingskategorier (Bourdieu 2004:94) som skapas av deras erfarenheter och av framtidstro (Månson 2007:216). Deras vardagsverklighet är därför styrd av praktiska medvetanden, om hur de ska producera mer och få bättre betalning (Ibid:318). När lantbrukaren Viktor berättar att det dels kostar mycket att söka dispens för biotopskyddet, det tar lång tid innan man får ett beslut och i slutändan leder det till att man får ett negativt beslut (Se avsnitt; Om lantbrukarna fick bestämma), är just ett uttryck för hur han värderar förvaltningsprocessens regelstruktur lågt. Han har skapat sin åsikt om att dispensärenden är onödiga eftersom att det inte leder någonstans, tillsammans med andra lantbrukare som har sett eller själva har erfarenheter av dispensärenden. Lantbrukarna har låg tilltro till dispensmöjligheten och därför är det få som ansöker, det kan uppfattas som ett uttryck för ett lågt förtroende inför förvaltningsprocessen.

Det praktiska medvetandet förklarar hur lantbrukarna jobbar målinriktat i den bemärkelsen att de strävar efter att få högre avkastning. De söker också vissa stöd och anpassar sina verksamheter i syfte att nå de mål som förvaltningsprocessen värderar högt och som också belönas i utbetalningar, så länge detta kan fogas in i deras vardagsverkligheter. När lantbrukarna träffas genom LRF eller när de diskuterar sin vardag och arbete med andra

lantbrukare, formas deras tankar och handlingar ur den sociala samvaron. Normer skapas genom kommunikation, och det är i dem som lantbrukarna förstår sig själva och sitt sammanhang. När nötköttproducenten Karl (Se avsnitt: Kollektiv kritik mot maktberövad frihet) beklagar sig över en snedvriden miljölagstiftning och om hur stordriften på slättbygden gör mer skada än om han skulle öppna upp en passage i en stenmur, kan vi förstå detta som ett uttryck för det moralisk rationella. Hans åsikter kan alltså vara formade genom samvaron och dialoger med andra lantbrukare, av andra aktörers idéer eller av kulturella betingelser i lantbruket. Lantbrukares verksamheter kan därför förklaras som omslutna av normer, lantbrukarna rationaliserar med hänsyn till andras erfarenheter och känslor och inte enbart utefter sina individuella preferenser och övertygelser, som till exempel vinstintresse.

På samma sätt som lantbrukare som yrkesgrupp i världen kan sägas ha liknande livsvärld, kan vi härddra Sveriges lantbrukare och även lantbrukare i Falbygden för att iaktta skillnader i åsikter, förhoppningar och handlingar. Lantbrukare kan alltså påstås ha snarlika livsvärldar utifrån likheterna, men Falbygdens avvikande förutsättningar i och med biotopskydd och stenmurar, gör att lantbrukarna har andra intressen och kunskaper som bygger upp deras livsvärldar, där uttryck för åsikter och tankar om framtiden hämtas.

Så det är genom kommunikativ rationalitet (Månson 2007:311) som lantbrukarnas definiering av sig själva som ”vi som bor här” och ”vi som naturförvaltare” är möjlig och deras platsidentitet och gruppstillhörighet ger insikter om deras förhållanden gentemot andras (Ehn och Löfgren 2001).

Rationell politik och lagstiftning?

”Stenmurarna ska ju spegla historien och berätta om rationella beslut tagna i olika tider...//...jag tycker inte det är särskilt rationellt att vi på grund av regler måste lägga ner våra verksamheter såsmåningom, får vi inte bättre arrondering så läggs verksamheter ner och då försvinner ju vissa växter”(Karl, Mjolk och spannmålsproducent)

Karl vill se en bättre naturvårdspolitik, menar att rationaliseringen och jordbruksmaskinernas storleksförändring var rationella och realistiska beslut i en annan tid. Det resulterade i att stenmurar plockades bort och användes bland annat i byggnadsmaterial i städer där de behövdes. När kunskapen om den biologiska mångfalden och viktiga naturtyper uppmärksammades, resulterade det i att murarna kom att omfattas av biotopskyddet. Karl tycker att politiken och lagstiftning fortsättningsvis ska spegla historien och samtiden, därför

borde det bli lättnader i biotopskyddet, för att motsvara förväntningarna och kraven på de reella livsmedelspriserna i Europa, således realistiska beslut i nutid. Han argumenterar för att dagens kunskaper i biologi och teknik kan användas för att kompensera ”små” skador som öppningarna i en mur innebär. Det går att kompensera intrången i biotopskydden, till exempel genom att flytta på murar till bättre belägna platser eller genom att skapa andra sorters biotoper. Hans argumentation kan förstås som ett försök att göra experterna, (tjänstemännen och politikerna) till sina allierade.

Flera av lantbrukarna har erfarenheter från en tid där stenmurarna inte ansågs värda att bevara, de blev uppmanade att flytta dem. Det var en tid av rationalisering där stenmuren var ett odlingshinder och i vägen för de mål Sverige hade fastslagit för jordbruket. Flera av lantbrukarna förklarar att de måste ha distans till de olika motiveringar som reformer och riktlinjer har;

”- Visst har man då och då blivit övertygad om att vissa beslut är viktiga, att ta bort stenmurarna förr, behövdes för att vi skulle öka livsmedelsförsörjningen. Men med allt vad det har inneburit, överskott och felberäkningar så tar man ju alla nya påfund med en nypa salt. Alla regler har väl sina motiv, men man har inte tid och kunskap att undersöka alla, det är inte mitt jobb.” (Johnny, mjölkproducent).

Resonemanget bekräftar den maktlöshet som alla lantbrukare jag möter berättar om. Stenmuren kan ses som en symbol för hur lantbrukarnas valmöjligheter och framtid ligger i händerna på expertsystem

Var ska maten produceras?

Den låga prisutvecklingen och ökade kostnader för andra insatsvaror ger svaga möjligheter för det svenska jordbruket att konkurrera på livsmedelsmarknaden. De svenska lantbrukarna nationellt sett, har erfarit sämre lönsamhet under en längre tid (SJV 2012), något som de intervjuade lantbrukarna ofta talar om. Lantbrukarna i Falbygden vill att både staten och konsumenterna ska visa lantbrukarna uppskattning, den bristande lönsamheten menar de hör ihop med att Sverige inte använder sig av deras produkter och att det leder till ohållbara jordbruksverksamheter här. Ett dilemma som togs upp i intervjuerna, var att landsbygdens minskande erkännande och uppskattning, tydliggörs genom den minskade andelen av svensk mat i de offentliga upphandlingarna och i de privata varukorgarna. Dilemmat inverkar på lantbrukarnas känsla av att inte vara värdefulla (Källström 2008:79). Konsumtionen av kött har ökat rejält och priserna har sjunkit avsevärt sedan inträdet i EU gemenskapen (SJV 2011),

hushållen lägger samtidigt allt mindre av sin budget på livsmedelsinköp och svenskproducerade varor. Lagen om offentligupphandling har försvårat svenska och närproducerade livsmedelsinköp i statliga upphandlingar och i genomsnitt konsumeras ungefär hälften av de ekonomiska resurserna på svenska varor (Ryegård 2012). Lantbrukarna i Falbygden argumenterar för livsmedelssäkerhet och mervärdet av lantbrukarnas arbete i landskapen som vinnas genom svenskproducerat.

Figur 7 Tranor i Skara. (Foto: Jan Gustavsson 2013)

Förnuft, medvetande och roller

Vad naturen i landskapet ska användas till och vilka aktiviteter som ska ske i det, är mångfacetterad och går att betrakta genom två olika perspektiv. Å ena sidan förvaltningsprocessens som verkställer politiska beslut och implementerar dem i lantbrukarnas vardag och å andra sidan lantbrukarnas medvetande och förnuft i den verklighet de lever i. Synen på landskapet kan genom vissa argument sägas ha förändrats, biotoper och rekreationsvärden har gjort att regler och stöd utformats efter ett nytt sätt att värdera landskapet. Förvaltningsprocessens struktur är utformad efter dessa nya värderingskategorier som skapar nya mål för politiken. Landskapssynen förmedlas till lantbrukarna via förvaltningsapparatens system, genom regeltillämpning och stöd i kontinuerligt förändrade bedömningsstrukturer. De nya bedömningsstrukturerna skapas genom nya insikter och forskning som i sin tur formar nya överenskommelser om världens mening (Bourdieu 2004:106). Det är genom dessa nyformationer i strukturen som lantbrukarna kan ses befinna sig i en brytningspunkt mellan landskapssyner, den traditionella synen på landskapet som ett produktionslandskap möter en konsumtionsinriktad landskapssyn där andra värden än rent

produktions betingande uppmanas. Lantbrukarna skapar sig en uppfattning om sin situation och världen, i utvecklingen av vad Bourdieu (2004) kallar förnuft. Landsbygdsföretaget som organisation är ständigt närvarande i lantbrukarnas vardag. Det är i mångt och mycket både deras arbetsplats och sociala miljö, och som verklighet utvecklar den både deras identitet och synsätt (Giddens 1996:88) och ger grund för deras förmåga att hantera sin sociala omgivning (Nitsch 2009:58).

Vardagen för lantbrukarna präglas av sysslor knutna till förvaltningsprocessens struktur. Genom regler om vad som är tillåtet och inte, och genom stödsystemet som uppmuntrar till vissa handlingar, skapar förvaltningens struktur och sammanhang ett praktiskt medvetande. Lantbrukarna reflekterar inte över regler och stödets närvaro när tillämpningen sker friktionsfritt, då funderar de inte särskilt mycket över varför vissa regler finns och över hur stödsystemet är utformat.

I Falbygden är det påtagligt hur det å ena sidan finns en natur- och kulturvårdarroll och å andra sidan en produktionsroll. I intervjuerna går det att se hur lantbrukarna uppträder i olika nyanser och med olika nivåer i de olika rollerna. Rollerna kan beaktas utifrån lantbrukarnas attityder i politiska diskussioner och utifrån hur de tänker och driver sina verksamheter. Ekonomi och regler påverkar och styr lantbrukarnas aktiviteter, men det är också personliga åsikter, relationer och övertygelser som är med och skapar motivation och villkor för dem i arbetet (Se kap: Att vara lantbrukare i Falbygden). Deras roll som förvaltare av ett landskap och rollen att producera mat, gör att deras rationella handlande sker inom vad förvaltningsprocessens tillåter för att kunna maximera sina intressen och välbefinnande. Att lantbruket och stöd och regelstrukturen ska fungera per automatik, friktionsfritt och präglas av kontinuitet, eftersträvas både av förvaltningarna och av lantbrukarna. Det ger förutsättningar för lantbrukarna att finna en mening och mål med sitt arbete och verksamhet (Giddens 1996). I en exemplarisk miljö reflekterar lantbrukarna därför inte över sina handlingar, om varför de söker stöd, eller varför de håller sig till lagar och accepterar regler. Så genom att acceptera strukturen gör att de i arbete och fritid kan hålla samman vardagslivet, ett praktiskt medvetande (Giddens 1996), och de behöver inte lägga tid och kraft på att diskutera vilka regler som styr det sociala samspelet. Samtidigt är det alltid möjligt att ifrågasätta och förändra de rutiner som har utvecklats i vardagen, och eftersom lantbrukarna Falbygden upplever sin ekonomiska och sociala situation som ohållbar är det just därför de ifrågasätter tillvaron. Ett diskursivt medvetande har aktiverats (Giddens 1996), där de reflekterar över

varför deras vardag och verksamheter inte känns trygg. De ifrågasätter den förvaltningsstruktur och de handelsmönster som är integrerade i deras vardag och de reflekterar över hur de är påverkade av dem (Månsson 2007:424).

Tjänstemännen inom förvaltningsprocessen arbetar efter uppfattningar och förnuft som är formade av politiska mål och som förverkligas genom landsbygdsprogrammet och lagstiftning. Det praktiska medvetandet styr tjänstemännens arbete och bedömer hur stenarna är en stenmur eller inte, och när de bedömer huruvida lantbrukarna följt villkoren för natur- och kulturmiljöstödet. Det finns givna parametrar i strukturens riktlinjer och regler som de kan lita sig på när de bedömer situationer om regler och stöd (Giddens 1996:33). När det uppstår situationer där tjänstemännen överväger ett beslut och rannsakar motiven för reglerna, eller när de måste reflektera över sitt handlande i varje situation för att vara säkra på att de håller sig till den strukturen ska, utmanas det invanda och kräver reflektion. Det diskursiva medvetandet aktiveras (Giddens 1996). Det är samtidigt det som kan få dem att brista i sin autonoma ställning och riskerar att de inte jobbar efter en instrumentell rationalitet (Rothstein 2008:135).

Så skapades rollen som landskapsförvaltare

Övergången från att känna sig som en självklar livsmedelsproducent till att bli sedd och uppmanad att producera även rekreation och upplevelser är en vardagsverklighet för lantbrukarna. De uppmuntras och känner sig uppmanade att göra de insatser för miljön och naturen som experterna i förvaltningsapparaten syftar på, dels genom stödutbudet och regelutformningen för biotopskyddet. Förvaltningsprocessen kanaliserar lantbrukarnas handlingar genom styrdokument (Eriksson 2013:52), och landsbygdsprogrammet prioriterar genom stöd, handlingar kopplade till miljöfrämjande verksamheter. Lantbrukarna ska förutom att producera mat, energi och fibrer också förvalta det landskap som förvaltningsprocessen menar är natur- och kulturvärdefullt för framtida generationer. Det är en roll som de genom förvaltningsapparatens struktur förväntas axla.

I västvärlden idag syns två olika ideala miljöer som är bevarandevärda; en orörd vildmark och ett förindustriellt agrarlandskap. Skillnaden mellan dem förklaras genom ett synkront och ett diakront perspektiv (Eriksson 2013:104) vilka båda ses representerade i regel- och stödadministrationen i Sverige. Det synkrona perspektivet ses genom bevarandet av det förindustriella agrara odlingslandskapet och efterfrågar en bestämd sammansättning av olika arter, till exempel sådana som är karaktäristiska för stenmurslandskapet, rödlistade växt- och

djurarter såsom silverlav, björnbär, gul fetknopp och stenskvätta (Naturvårdsverket 2013:11). Det diakrona perspektivet handlar om ett processuellt arbete, där kunskapen ska föras vidare om hur man till exempel anlägger och sköter om stenmurarna.

Förändringarna i odlingslandskapet som uppenbarades efter första hälften av nittonhundratalet, kan ses som början till utvecklingen från produktionslandskap till konsumtionslandskap och därmed också framväxten av lantbrukarnas förvaltarroll. Jordbruksverksamheter lades ner och de intensivare metoderna medförde att vissa områden inte behövde brukas. Igenväxning av betesmarker blev ett faktum, liksom effekterna av bekämpningsmedelsanvändningen började synas. Sjuttioalet blev ett uppvaknande med naturvetenskapliga iakttagelser av effekterna i naturen tillsammans med politiska framsteg fick landskapet en plats i politiken. Livsmedelskriser, världssvält och katastrofer blev tätt förekommande i reportage och nyhetssändningar, den mediala bevakningen och uppståndelsen kring naturresurserna hjälpte till att få uppmärksamheten också riktad till hur Sveriges resurser användes (Flygare 2008). Kritik mot moderniseringsprocesser växte fram och man beförde att jordbruket skulle komma utvecklas till industrier. Livsformen i familjejordbruken, på det småskaliga sätt de brukade jorden, ansågs skapa ett harmoniskt landskap, med goda ideal i en orolig tid (Samuelsson 1997) och deras insatser i naturen ansågs ge befolkningen en hälsosammare tillvaro som också skulle sprida sig till människorna boende i städerna (Flygare 2008). Kompensations- och ersättningsstöd hade från början i Sverige flera socialpolitiska mål, där dels en nationell försörjning skulle främjas och dels inkomstjämsställdhet, lantbrukarna skulle inte bli fattiga i förhållande till industriarbetarna. Stöd delades ut till landskapsvårdande insatser och begreppet kulturlandskap träder fram.

Riksantikvarieämbetet fick snart en viktig roll när resonemangen kring kulturarv fick en tydligare uppmärksamhet, senare också en tydlig koppling till landskapsfrågan (RAÄ 2013). Naturvårdsverket med Riksantikvarieämbetet började sätta ramar för stöd och regler som formade landskapet rent administrativt gav fysiska och konkreta resultat i landskapet. Förvaltningsprocessen inledde ett preciserande av problemområden och bevarandevärda element (Flygare 2008:329), som till exempel stenmurarlandskapet. Stöd till betesformer gjorde att lantbrukarna fick incitament att sköta stenmurarna (SJV 2012).

Benämningen på landskapet, lantbrukarnas arbetslandskap, kom att heta allt ifrån kulturlandskap, odlingslandskap och landskapsbild (Flygare 2008). I landskapet fanns flera olika sorters småbiotoper som skapats av traditionella odlingsmetoder och de måste bevaras,

det var man överens om. Betydelsen av landskapet för människan, både för nuet och framtiden kom att ses i ett helhetsperspektiv, industrialiseringens metoder kom att utgöra ett ekologiskt hot mot människan (Giddens 1996:105) och kunskapen som socialt organiserad, etablerades och legitimerades genom FN:s konvention om den biologiska mångfalden. Med EU inträdet följde förhoppningar och krav om att öka jordbruksproduktiviteten, att stabilisera marknaden, att trygga livsmedelsförsäljningen och förhoppningar om att kunna erbjuda konsumenterna varor till överkomliga priser samtidigt som lantbrukarna garanterades en skälig levnadsstandard (SJV 2011).

Natursyner

Olika uppfattningar om hur naturen är beskaffad, skulle kunna vara orsaken till motsättningar kring biotopskyddet mellan lantbrukare och förvaltningsprocessen. Att undersöka underliggande natursyner (Helmfrid 2007) hos lantbrukare och i förvaltningsprocessens mål- och styrdokument, går det att ta reda på om tankar och handlingar bottnar i aktörernas synsätt och relation till naturen.

Lantbrukarna som jag träffat redogör gärna för sina ideal och ideologiska övertygelser, om än inte alltid rättframt men i annat fall tydligt implicit. I fråga om ekologisk hållbarhet, tenderar de konventionella lantbrukarna generellt att tala för en marknadsekonomi fri från marknadshinder. De menar att biotopskyddet och andra miljökrav bakbinder produktionen och ett livskraftigt lantbruk, istället borde den biotekniska utvecklingen som tagit oss hit vi är idag användas och inte bakbindas av regler;

- ”Om vi inte också får vara rationella, om det bara ska bli svårare och krångligare för lantbrukare att leva här så kommer landsbygden att avbefolkas” (Johnny, mjölkproducent)

Johnnys argument visar på två saker, å ena sidan är det ett exempel på hur man kan se naturens resurser som en *Outsinlig källa*¹, som ska tjäna människan och bistå livsmedelsförsörjningen på jorden. Å andra sidan visar han hur allt hör ihop i en *Gemensam kropp*², det vill säga både människans kapacitet att utveckla teknik för att rationalisera jordbruket samt naturresurserna i sig självt är beroende av varandra. Att bekämpningsmedel

1 Den ousinliga källan är förankrad i industrialiseringsprocesser, hur produktion och människans tillfredställelse ses bortom alla hinder och problem med klimatförändringar och ekologisk hållbarhet. Naturen är beskaffad för att tjäna oss, förse oss med resurser och den återskapar ständigt nya resurser som vi kan konsumera (Helmfrid 2007).

2 Den gemensamma kroppen menar att naturen är en absolut enhet, man skiljer inte på ande och materia. Naturen ses som en levande enhet, tillvaron kan endast begripas till en viss grad med intellekt, resterande genom tro och övertygelse (Helmfrid 2007).

och lastmaskiner idag finns, är ett resultat av mänsklig utveckling och kan inte förklaras vara onaturligt eller fel. Lantbrukare som stod bakom dessa argument poängterade starkare än andra att de vägrade se sig själva som stödberoende i framtiden. De vill försörja sig på försäljningen av sina varor och ha kapaciteten att konkurrera på marknaden, verksamheterna ska inte vara avhängig stöd. Lantbrukarna motsade sig inte behovet av biotoper i landskapet, men såg heller inte naturvård som ett syfte för sig.

Det finns också de lantbrukare som ser naturen som en *Skör evighetsmaskin*³, att vi med aktsamhet måste använda naturresurserna och vara uppmärksamma på våra metoders effekter i naturen. Dessa lantbrukare har en kombination av ideal, där de anser att landskapet ska brukas på ett sätt som inte utarmar vare sig biotoper eller kulturvärden medan råvaror produceras i landskapet. Några av lantbrukarna verkade bekväma med tanken att landskapsvärden skulle kunna vara ett ämne och arbete för sig, skiljd från andra produktionsvärden.

”Jag vill ha en parkarbetarlön för det här jag gör, snarare än stöd. Det jag gör är ju avgörande för framtidens livsmedelsproduktion”(Ingela, ekologisk nötproducent).

Vissa lantbrukare sökte inte natur- och kulturvårdstöd med anledningen att det var krångligt, medan två lantbrukare avstod från att söka med anledning av att det tog glädjen ifrån det äkta och vackra i naturvården. De menade att arbetet med att hålla efter stenmurarna, inte alls krävde den arbetsbörda som de hört andra tala om. Visst är de stödberoende, men stöden för stenmurarna känner de inte är värt den administrativa bördan och därför avstod de från att söka. En lantbrukare beskrev sig själv vilja leva i harmoni med naturen och hoppas att konsumenter ”vaknar upp” och börjar ta hand om den så att den kan vara funktionell för framtida generationer. De menar att råvaruproduktionen egenmäktigt inte kan stå för landskapsanvändningen, utan måste regleras av styrmedel som reglerar verksamheter men samtidigt uppmuntrar till ett större hänsynstagande. Ett skydd för stenmurarna behövs, annars sker en utarmning av den biologiska mångfalden.

3 Den sköra evighetsmaskinen, menar att vi måste ta hänsyn till de spår av oaksamhet vi ser i miljön. Vi behöver bevara vissa funktioner i naturen för att för framtiden ha möjligheter att producera mat och värden, på ett materiellt plan är vi beroende och förbundna med naturen (Helmfrid 2007).

Alla lantbrukare visade en nyanserad bild av lantbruket och miljön, där uttryck som ”gynna pollineringsarter” och ”att vara försiktig och snäll mot jorden” förklarar hur de ser ett viktigt samband mellan sin produktion, ekosystemtjänsterna och andra miljövärden i landskapet.

Synen på naturen som en skör evighetsmaskin är förvaltningsprocessens mest framträdande perspektiv. Den grundar sig på en uppfattning om att ekosystemen är hotade och att mänskligt förfarande har skadat naturen. Det är ett tydligt postmodernistiskt perspektiv; industrialismens följdverkningar måste lindras (Giddens 1996), likt det dåliga samvetet måste botas. Kompensationer för det ena och böter för det andra visar hur tolkningsföreträdet tillhörande förvaltningsprocessen, anammar diskursen i globala överenskommelser och av vetenskapliga resonemang. Hur regler och stödsystem är utformat, kan därför ses vara utformade efter insikten om industrialiseringens följder. Eftersom landskapet både ska producera mat, förvalta, skapa naturvärden och rekreation för människor, behöver kugghjulet för produktionen av mat smörjas av en insikt om att naturen är skör. Den strukturella makten, förvaltningsprocessen, försöker lindra de negativa effekterna av metoderna som används för att producera mat, fiber och energi genom att ta hänsyn till insikten om ekosystemens förgänglighet, vilket kommer till uttryck i regler och stödformer, likt biotopskyddet som ämnar bevara och skapa viktiga biologiska värden i landskapen.

Betydelsen av natursyner

En samlad uppfattning får olika slags genomslagskraft i sociala grupper beroende på position och mobiliseringskapacitet i fältet (Bourdieu 2004). Förvaltningsprocessens uppfattning är den mest inflytelserika vilket syns i lantbrukarnas verklighet och genom regler och stöd som berör aktiviteter landskapet. Biotopskyddet bygger på ett vetenskapligt underlag; den biologiska mångfalden i landskapet hotas! Med vetenskapliga studier och ett globalt erkännande genom bland annat FN konventioner, är information om hotade arter och framtidens livsmedelsproduktion väl etablerad. I förvaltningsprocessen är det denna syn som den framträdande och i kommunikationen med lantbrukarna syns tydliga inslag av perspektivet av naturen som en gemensam kropp. Budskapet verkar fungera för att legitimera strävan efter en ekologisk hållbar framtid och för att förstärka kunskapssynen om att naturen är skör. Det kan nästintill förklaras vara ett psykologiskt instrument som svarar för längtan efter ontologisk trygghet (Giddens 1996), och som skapas och reproduceras i förvaltningsprocessens diskurser. När förvaltningsprocessen sätter strukturen för hur jordbruk bedrivs, skapas en värderingsstruktur (Månson 2007:230) som ger lantbrukarna indikationer

på vad som är moraliskt rätt och fel. Vad som ska tillåtas och vilka delar i naturen och jordbruksnäringen som ska få ekonomiskt stöd är just ett uttryck för värdering.

Alla lantbrukare i studien är medvetna om förvaltningsprocessens uppfattning om naturen, de följer alltså regler och lagar och förstår syftet med stöden. De argumenterade väl för sina förslag om ingrepp i stenmurarna, helt med ordval och begrepp som passar i förvaltningsdiskursen. Lantbrukarna i Falbygden står för ett enat förnuft kring biotopskyddet, vilket är av en åsikt skild från regeltillämpningen idag. De olika nyanserna av natursynerna som syns i lantbrukarnas uppfattningar om naturen och landskapet, verkar inte avgöra deras inställningar till biotopskyddet. Lantbrukarna är relativt enade i sina åsikter om stenmurarna och biotopskyddet; det är för rigtigt tillämpat idag, men det behövs ändå en lagstiftning som skyddar dem. Hur lantbrukarna skiljer sig i fråga om natursyn i övrigt, visar hur deras andra åsikter om naturen inte påverkar stenmursfrågan. Stenmuren kan istället ses som underkastad lantbrukarnas sociala kontext och deras platsidentitet.

Frågan om biotopskyddet kan förstås som ett *fält*, skapat av strider (Bourdieu 2004). Intressegrupper mobiliserar sina resurser för att få genomslag för sina sätt att förstå världen - i det här fallet en fråga om hur landskapet ska förstås och användas. Dessa sätt att förstå bygger på och kommer till uttryck som olika *förnuft*, som i sin tur styr valet av handlingsstrategier. Landskapet värderas således annorlunda av olika förnuft. Här finns t.ex. skillnader mellan lantbrukare och förvaltande myndigheter, i hur betydelsen av värden i estetik, kultur, hälsa och fritid uppfattas (Saltzman 2004). Det är också viktigt att förstå hur fältets olika aktörer kan ta intryck av varandra, om hur striderna kan ta form av hur parterna agerar, och att aktörerna till slut också kan komma till samsyn. Förvaltningsprocessen är avgörande för vad som sker i lantbrukarnas vardagsverklighet och för praktiken i landskapet. De bedömer lantbrukarnas ambitioner och arbete, och kan utifrån natursyner finna för dem legitima motiv till varför vissa åsikter och handlingar är fel. Att lantbrukarna vill flytta eller öppna stenmurar, kan med myndigheternas argument om utarmning av en biologisk mångfald, få lantbrukarna att framstå som vinstmaximerade utan hänsyn till miljön. Det är således inte en rättvis bild, lantbrukarnas relation till både stenmurar och till andra miljövärden för den delen är ofta öm. Lantbrukarna i intervjuerna har intresse av att stenmurarna finns kvar. De ser ett stort värde i att de finns i deras landskap, både därför att de är en symbol för identitet och för att landskapet blir heterogent och ökar den biologiska mångfalden.

Diskurs och tolkningsföreträde

Att jordbrukslandskapet inte längre enbart är ett arbetslandskap för livsmedelsproduktion, är både en strävan och realitet i den politiska diskursen och regeltillämpningen, där lantbrukarna i sitt arbetslandskap har en viss uppfattning om stenmurarna och förvaltningsprocessen en annan. De syften som lantbrukarna och förvaltningsprocessen disponerar, har olika positioner och styrka i fältet för diskussioner om den biologiska mångfalden och landskapsfrågor. Hur dessa syften får styrka och tolkningsföreträde beror på hur grupperna kan bygga upp ett kollektivt arbete (Bourdieu 2004).

Det går att granska förvaltningsprocessen och lantbrukarnas positioner och syften i fältet i det politiska rummet (Eriksson 2013:51), där förvaltningsprocessens och lantbrukarnas perspektiv kolliderar och meningsutbyten uppstår. När länsstyrelserna handlägger ärenden, tar emot anmälningar och bedömer situationer, möts olika perspektiv och vardagsverkligheter i processerna. Lantbrukarnas plats i det politiska rummet, ger en relativt liten chans att göra lagliga ingrepp i biotopskyddet, vilket kan tolkas av intervjuerna och Jordbruksverkets biotopskyddsrapport (SJV 2013a). Förvaltningsprocessen kontrollerar både de regler och resurser som har stor inverkan på lantbrukarnas verksamheter och vardag, de har stort inflytande på lantbrukarnas verklighet. Att förvaltningsprocessen råder över faktorerna regler och resurser, är uttryckliga tecken på makt (Giddens 1996) och har således den mest inflytelserika positionen över vad som faktiskt sker i landskapet. Lantbrukarnas förnuft, genom de viljeyttringar och åsikter som förmedlas i Falbygden kan därför tolkas vara underkastat den strukturella makten, förvaltningsprocessens.

Tillit och trygghet

Tilliten till experterna i förvaltningsprocessen grundar sig på lantbrukarnas hopp om att experterna sitter på kunskap som minimerar de risker som deras verksamheter är utsatta för. Människor idag tenderar att medvetet och omedvetet överlåta beslut och ansvar till andra, till experter, system och rådgivare (Giddens 1996:88). Lantbrukarnas tillit till förvaltningsprocessen är en sådan överlåtelse och iaktas till exempel i lantbrukaren Johnnys citat; ”det är inte mitt jobb”, vilket indikerar på han överlåter beslutstagande till experter. Hans yrke rättar sig efter politiska och vetenskapliga beslut. Lantbrukarna ser förutsägelse och kontinuitet i förvaltningsapparatusens struktur, genom närvaron av politiska mål och regler upplever de trygghet och tillit i de vardagliga sysslor som de utför i en strukturerad tillvaro. De vardagliga beteendena ger vad Giddens (1996) menar med ontologisk trygghet, de känner

sig förtröstansfulla i sin omgivning. De kan hantera olika situationer utan att aktivt reflektera över sina handlingar, de litar på att förvaltningsstrukturen har syften och motiv som gör deras framtid trygg. Att lantbrukarna känner tillit till förvaltningsstrukturen är därför avhängig lantbrukarnas förtroende inför experterna att vara en trygghetsskapande funktion. Tilliten är därför avgörande för hur lantbrukarna kan ses acceptera sin roll som landskapsförvaltare och utföra landskapsvårdande åtgärder. Förändringen av landskapssynen kan iakttas genom de olika politiska och tekniska processer kring stenmuren som ägt rum. Idag kan också stenmuren visa exempel på hur lantbrukare allt mer kommit att arbeta i ett landskap där trygghet konsumeras. Tryggheten i den biologiska mångfalden som skapats genom naturvetenskapen, gör att vi orienterar oss mot en säkrare framtid bortom ekologiska hot.

”Ge mig tidlös, trendlös trygghet, ge mig minnen och mera mat. Ge mig hopp om mat i framtid, ge mig nu och alltid fritid. Landskap ge mig lite vila, innan jag åter till nutid kila” (Anna Svensson)

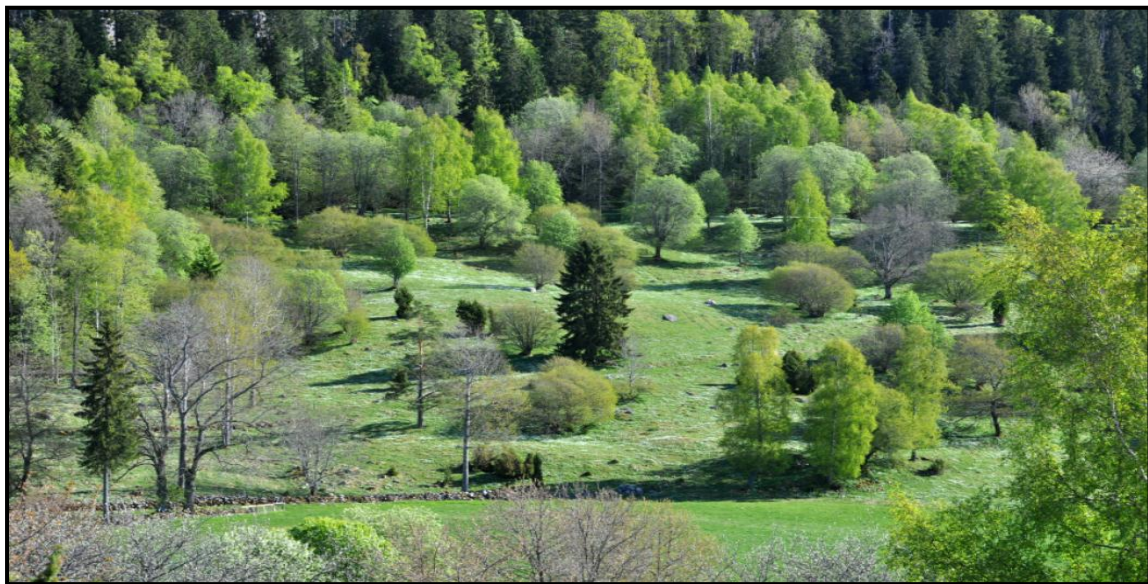

Bild 8 Valle härad, Bockaskede. (Foto: Jan Gustafsson 2013).

6. Diskussion

Dagens utmaning

Biotopskyddet och tillämpningen idag, tenderar att verka kontraproduktiv för både naturvården och lantbruket. Murarna bidrar till låga skördar på åkrarna, och de lantbrukarna med betesdjur har svårt att få ihop foder till vintrarna. Reglerna inverkar på så vis lantbrukarnas förmåga att stärka stenmurarnas egenskaper eftersom att betesdriften, som effektivt höjer värdet i stenmurarna, hämmas av åkermarkens sämre foderproduktion

Att åkermarken är svårarronderad inverkar på odlingen i landskapet generellt eftersom att skördarna är låga, markerna svårbrukade och kräver mer tid och bränsle. Lantbrukarnas tro på framtiden är negativ, markpriserna är låga och nyrekryteringen till lantbruket i bygden är låg.

Det har vuxit fram två olika landskapssyner, som dels uppkommit av jordbrukspolitikens skilda syften; dels att trygga matsäkerheten och dels att säkra natur- och kulturvården i odlingslandskapet, det som i uppsatsen benämns som produktionslandskap och konsumtionslandskap. För lantbrukarna framstår dessa syften som ett svårhanterligt dilemma, inget av syftena framstår som lönsamma var för sig och de är svåra att kombinera.

Lantbrukarna känner sig inte uppskattade i sitt yrke. Stödnivåerna verkar vara för låga för att lantbrukarna ska vilja söka, det motsvarar inte de extra timmar och pengar som går förlorade genom biotopskyddet. De har skilda inställningar till varför man sökt specifika stöd för stenmurarna. Ett tungt administrativt arbete gör att lantbrukare inte söker stödet, rädsla för att få stödet indraget/korrigerat och att känna sig kontrollerad är andra anledningar. Att de byråkratiska omständigheterna hindrar dem från att rent administrativt ingå i förvaltningsprocessens definition av en natur- och kultur vårdare, betyder inte att de har en annan uppfattning om sin position och roll i landskapet. De kan ha accepterat sin roll trots att de inte ingår i förvaltningsprocessens system för natur- och kulturvård.

Lantbrukarna känner sig genom biotopskyddet berövade friheten att sköta sina verksamheter så som de anser vara mest hållbart både ekonomiskt och ekologiskt, vilket är det samma som att inte känna sig betrodna sitt kunskapskapital. Deras försök att få beslutsfattare att förstå innebörden av deras förslag på hur de vill förbättra arronderingen, genom att förklara hur skyddet orsakar miljöskador i verksamheterna, till exempel genom markpackning,

dubbelspridning, dieselförbrukning och nedläggning av skiften, är tydliga försök att göra förvaltningen till sina allierade. Lantbrukarna har satts i en position där de kommit att betraktas som motståndare till naturvården och stenmurarna, vilket de egentligen inte är.

Motiv och metoder

Den dubbla rollen som landskapsvårdare och som livsmedelsproducenter är svår att förverkliga inom ramen för nuvarande lagstiftning. Den ena rollen baseras på en konsumtionsekonomi stöttad av stödadministrationen för naturreservat, områdesstöd och ersättning för natur- och kulturvård. Den andra utgår från en produktionsbaserad ekonomi, reglerad av förvaltningsprocessen och beroende av marknaden. Lantbrukarna känner sig bakbundna av biotopskyddet att driva produktionslandskap samtidigt som de på grund av en dålig ekonomi och arrondering också känner sig bakbundna att förvalta ett konsumtionslandskap. Varken stöd eller marknad ger inte tillräcklig lönsamhet för att lantbrukarna ska uppfatta sin situation som trygg.

Jordbrukspolitikens parallella linjer, innebär att lantbrukarna behöver vara flexibla i de mångtydiga identiteter och roller de tillskrivs. De behöver vara flexibla för att kunna försörja sig och utnyttja möjligheterna till lönsamma verksamheter och för att de ska kunna skapa sig sina egna motiv och mening i vardag utifrån vad strukturen uppmanar dem till. Jag har funnit fyra olika motiv och ambitioner till att driva lantbruk i Falbygden;

- Att lämna över ett livskraftigt jordbruk till barn eller närstående, där lantbruket vid övertagandet har de förutsättningar som man tror framtiden kräver
- Att konkurrera med sina varor på marknaden, att få bra avkastning och betalt för sin råvaruproduktion som ger överskott till fritid och besparingar
- Att driva verksamheter för att lantbrukaren och ev. familj kan fortsätta leva på gården
- Att arbeta för ett ekologiskt hållbart lantbruk för framtida generationers skull

De metoder för hur de praktiskt hanterar förändringarna i landskapsfrågan, har visat sig handla om sex olika tillvägagångssätt, som handlar både om ekonomiska och sociala syften:

- Storleksrationalisera, skaffa mer mark att bruka (förvärva eller arrendera) och investera i nya maskiner
- Arrendeportföljer

- Certifiering i Krav
- Diversifiera sina inkomstkällor till exempel genom vindkraftföretag, skogsföretag, Rådgivningskonsult, Naturreservat, engagemang i styrelser för mejeriföretag.
- Inriktning på natur- och kulturvård. Skapa Natura 2000-områden och fokusera på natur och kulturvårdsarbete.
- Nya företagsstrukturer; gå ihop med andra lantbrukare.

Tillit till förvaltning och marknad

När lantbrukarna söker de stöd som är anpassade för produktionen de har eller vill ha, när de försöker få igenom en dispens för intrång i biotopskyddet eller när de arbetar för att få tillstånd ett naturreservat, är alla exempel på uttryck för deras praktiska medvetande (Giddens 1996). Förvaltningsprocessens struktur ger förutsättningar för lantbrukarna att skapa sin tillvaro trivsamt och motiverande. Situationen idag gör att lantbrukarnas förtroende för förvaltningsprocessen och expertsystemen sviktar, strukturen lever inte upp till de krav lantbrukarna ställer på trygghet och tillit. Tilltron till olika marknadsinstrument och politiska beslut att fördela offentliga resurser ifrågasätts (Rothstein 2008:105) och tilltron verkar svikta till följd av att deras vardagsverklighet är otrygg. Lantbrukarna känner sig underordnade strukturen som tär på dem genom att regeltillämpningen är för rigid, lönsamheten dålig och uppskattningen från förvaltningar och den privata- och offentliga konsumtionen är för låg. Samtidigt har alltför många lantbruk lagts ner och den internaliserande kontext de befinner sig i, gör att andra landsbygdsaktörers åsikter medför att de granskar sin relation till förvaltningsprocessen.

De har låga förhoppningar om att deras ansökningar om dispens för intrång i biotopskyddet beviljas (Se avsnitt Dispens från biotopskyddet), och de upplever att länsstyrelsernas har en negativ inställning till deras idéer och förslag som de själva anser vara skäligen ärenden. Samtidigt känner de av att andra samhällsintressen konkurrerar om marker och att de själva, i fråga om dispenser, är lägre prioriterade än aktörerna för varuhusbyggen och utveckling inom infrastruktur. Det är tecken på ett förlorat förtroende som både gör dem mindre motiverade och som gör det svårare för dem att följa förvaltningsprocessens idéer. De vill och trivs med att arbeta i och utefter en förutbestämd struktur och motsätter sig inte förvaltningarnas motiv, men eftersom flera faktorer spelar in på deras förmåga att arbeta med miljö och naturfrågor är de idag besvikna på regelstrukturen som motarbetar dem.

Investering och framtid

De olika metoderna för hur lantbrukarna strävar efter att kunna behålla sin livsform som lantbrukare, visar sig ganska tydligt handla om metoder för att anpassa sig till marknaden, där de tenderar att individualisera sig efter de premisser som en global marknad kräver. Marknadskrafter står för en stor del av den bekräftelse som framstår som viktig och avgörande för lantbrukarnas framtid. Att känna sig konkurrenskraftig och behövd är absoluta faktorer som driver lantbrukarna till att fortsätta sina verksamheter i Falbygden. Att kunna förvalta landskapet, till människors rekreation, ekosystemtjänster och för framtida generationers skull är en etablerad strävan, men är inte en lika stark drivkraft för lantbrukarna som den att konkurrera på EU-marknaden.

Nyrekryteringen i bygden är svag och att enheterna överlag blir färre men större till yta och omsättning. Dock skiljer sig ambitionerna i lantbruksverksamheterna mycket från varandra. De lantbrukare som vill expandera, vill konkurrera med lantbrukarna som har bättre förutsättningar trots arronderingssituationerna och köper eller arrenderar mer mark. De skapar nya ägarstrukturer och satsar på större djurbesättningar. Det är ett uttryck för att vilja bli starkare, samtidigt som det indikerar om ett lågt förtroende för att ett konsumtionslandskap med landskapsvård kan ge dem försörjning.

Att utmana råvarumarknaden, att investera och expandera jordbruksproduktionen gör att lantbrukarna känner sig mindre beroende av jordbruksstöd och det är också ett agerande som tyder på deras egna teorier om framtiden, om hur man bäst rustar sig inför rådande eller framtida utmaningar. Investeringsviljan tyder i vilket fall på en förhoppning om återbetalning i framtiden och kan fungera som ett mått på trygghet (Fregert & Jonung 2009), eller så antyder det ett avståndstagande ifrån förvaltningsprocessen, vilket i sig inte betyder att de står i kontrast till varandra.

En korrelation mellan investeringsvilja och att ha barn som vill ta över gården upptäcktes. Om barnen är intresserade av att ta över verksamheten, stärks investeringsviljan och ambitionen om en jordbruksverksamhet med större omsättning. Om det beror på att barnen vill ha en större produktion, eller om det är de nuvarande lantbrukarna som är pådrivande och som tror att det är det bästa för framtiden är oklart. Det går att tolka som att lantbrukare ser ljusare på framtiden och vissheten om att lantbruket kommer fortsätta och därmed ökar investeringsviljan, som ett svar på framtidsro, men det kan också bero på att barnen uttalat hur de skulle vilja bedriva jordbruket när de tar över.

När lantbrukarna förklarar att de vill ha en bättre regeltillämpning, berättar de att antingen så behövs högre stödnivåer så att det blir en mer jämställd inkomst för yrkeskåren, att stöden fungerar som ett socialpolitiskt mål (jmf. avsnitt: så skapades rollen som landskapsförvaltare), eller så måste ett annat sätt av finansiering skapa förutsättningar för alternativa brukningsmetoder anpassade för Falbygdens förhållanden. En sådan finansiering kommer förslagsvis ifrån en nationell satsning på en marknad för varor producerade i ett natur- och kulturlandskap, med följden att det skapas liknande efterfrågan som naturbetesmarker och ekologiska produktioner idag har.

Kommunikation

Gemensamt för samtliga intervjuade lantbrukare är en önskan att återta kontrollen överdelar av sin vardag, kontroll över sin ekonomi och framtidstro. Idag upplever de sig berövade en stor del av sitt självbestämmande och känner sig orättvisbehandlade gentemot andra och lantbrukare. De har lågt förtroendet för förvaltningsprocessen och vill bygga upp tilliten. I dag känner sig lantbrukarna på grund av reglerna, misstrodda att inte ha kunskap nog att ta hand om naturen i landskapen. De önskar ett sammanhang av kunskapsutbyte där de kan ge uttryck för deras kommunikativa förnuft (Inglis 2012:76), utifrån de behov och idéer de har gemensamt som yrkesgrupp i Falbygden. Att lantbrukarna ges möjlighet att få delta i de beslutsfattande processerna och påverka framtida utformningar av stöd, kan bidra till att lantbrukarna i högre grad upplever sig accepterade och förstådda.

I Falbygden är det inga tvivel om att lantbrukarna och förvaltningsprocessen är överens om vad biotopskyddet syftar till, de är överens om vilken kunskapssyn som råder och vilka målbilder som finns. Lantbrukarnas uttryckta önskan om ett kunskapsutbyte, om en kommunikation där de får komma till tals och nå en gemensam standpunkt visar på att de inte ifrågasätter de normativa grunderna i biotopskyddet utan att de delar uppfattningen om att murarna är viktiga.

Flexibel tillämpning

Likt lantbrukarna som vill ha en mer individuell applikation av skyddet, är också flera av de remissvar, som lämnats av myndigheter och aktörer (Landsbygdsdepartementet 2013) ödmjuka inför en flexiblare tillämpning av biotopskyddet. Åsikterna är heterogena kring vilka

skäl som ska vara giltiga för dispens (SJV 2013a:20-26) och hur en tillämpning av en mer flexibel regel skulle fungera är omtvistat. Många förutspår stora administrativa bördor genom att ha kompensationsåtgärder, andra befarar negativa biologiska konsekvenser av lättnader i skyddet (Landsbygdsdepartementet 2013). Få lantbrukare begär idag dispens från biotopskyddet (Se avsnitt; Dispens från biotopskyddet), och anledning till det låga antalet kan förstås genom ett lågt förtroende för förvaltningsprocessen, att få igenom en dispens upplevs vara nästintill omöjlig.

En bättre fungerande, mer flexibel tillämpning av biotopskyddet talar för ett behov av en rationell kommunikation (Inglis 2012), en dialog likt den Habermas menar är idealiskt för en demokratisk process. En sådan utformning kräver att ett utrymme skapas där lantbrukarnas kunskaper, åsikter och behov kan yttras.

Utmaningen och möjligheten i en mer flexibel tillämpning, ligger i att få lantbrukarnas tillit för förvaltningsapparaten att öka genom lättnader i biotopskyddet, utan att riskera partiskhet. När bedömningen utgår från en individbasis, kan det uppstå en osäkerhet om förtroendet inför tjänstemännens bedömningar om att de upprätthåller en opartisk ställning. Å ena sidan får de större möjlighet att kunna påverka tjänstemännens beslutsprocess i dialoger och de får förmedla sina kunskaper och åsikter, men å andra sidan finns det en risk i alltför individbaserade bedömningar.

Dialogen mellan lantbrukare och förvaltningar lutar åt bli allt mer aktiv när varje enskilt fall av dispensernas behörighet måste avvägas. Regelstrukturen tänjs och hamnar på individuell basis. Detta blir situationen ifall att de villkor i förslagen i undersökningen av biotopskyddet ska gälla (SJV 2013a:64), där till exempel dispensreglerna mer tydliggörs och en biotops vanlighet i ett område samt nyanlagda biotoper undantas från skyddet. Dessa förslag behöver kompletteras med metoder, utarbetade nyckeltal, för att tjänstemännen ska kunna följa en praxis och leva upp till en instrumentell rationalitet där bedömningskategorier fungerar.

Genom att bedöma stenmurarnas relevans i varje enskilt fall, ökar både lantbrukarna och tjänstemännens reflektioner över hur, när och varför biotopskyddet ska gälla. Det diskursiva medvetandet, innebär att aktörerna reflekterar över sina handlingars innebörd (Giddens 1996) och ger förutsättningar att nå konsensus i stenmursproblematiken.

Kartläggningen av stenmurarna är färdig, och genom rapporten (Jordbruksverket 2013a) finns ett bra underlag för att utforma dispensvillkor anpassade för områden. En tillämpning av biotopskyddet, där områden likt Falbygden får lokala, avvikande men tydligare, förutbestämda villkor för möjligheten till dispens, är den mest fördelaktiga rekommendationen om förändring av skyddet. Lantbrukarna får därmed en ekonomisk större möjlighet att arbeta med natur- och kulturvårdande insatser i landskapet samtidigt som deras självkänsla ökar och förtroendet för förvaltningsprocessen stärks.

Slutsats

Lantbrukarnas kritik mot lagstiftningen och stödadministrationen hör ihop med ett minskat förtroende för förvaltningsprocessen. De upplever sig beroende av stöd, diskriminerade på råvarumarknaden och oroliga inför framtiden. Deras villkor är otillfredsställande, både de ekonomiska och sociala, och mycket tyder på att förvaltningsprocessens struktur är en del av orsaken.

Lantbrukarna väljer att hantera sin situation mellan landskapssyftena antingen genom att utmana råvarumarknaden eller till att driva sina verksamheter mer extensivt där miljöstöden blir en betydande del av inkomsten. För några lantbrukare är det definitivt fler anledningar än de ekonomiska som styr deras val av produktion och deras inställning till regler och stöd. Oavsett produktionsinriktning och om lantbrukarna driver verksamheterna ekologisk eller konventionellt, ser alla lantbrukare ett värde i murarna. Dels som viktig för deras egen platsidentitet och dels för de biologiska fördelarna som skapas i odlingslandskapen.

Att utveckla lantbrukarnas situation till att deras självförtroende och relation till myndigheter förbättras, kan med fördel ske genom att låta lantbrukare delta i beslutsprocesser som angår deras produktioner. Eftersom att lantbrukarnas vardag och fritid i många fall är nära sammanbundet, påverkar politiska beslut och regler hushållet på ett privat plan och således deras sociala situation inom hushållet/familjen. Därutöver så handlar den sociala situationen om att vara socialt accepterad som lantbrukare i en politisk och samhällsekonomisk diskussion.

Därför påverkas den ekonomiska och sociala aspekten av hur myndigheter och marknad sätter spelreglerna för jordbruket och landskapsvården. De styrmedel som både myndigheter/

förvaltningsprocessen och marknaden använder påverkar lantbrukarnas villkor i verksamheterna och har därför betydelse för framtida aktiviteter. För att komma längre i frågan om hur stenmurarna och lantbrukarna fortsättningsvis ska finnas i landskapet, krävs att förvaltningsprocessen och lantbrukarna tar ut en gemensam kurs, där utgångspunkterna utarbetas i en dialog och där lantbrukarna får delge av sina praktiska kunskaper om stenmurssituationen. Regelstrukturen, stöd och rådgivning är de traditionella styrmedlen som används, de bör kompletteras med bättre kommunikation och dialog vertikalt över gränserna mellan lantbrukare och myndigheter. För att utveckla lärandeprocesser och komma närmare en samsyn är det ett viktigt arbete.

Resultatet av min studie pekar på att all uppmuntran och tillfällen som ges lantbrukarna att delta i beslutsprocesser är positivt för landskapsvården. Inställningen till jordbruksyrket och förvaltningsprocessen blir mer optimistisk, vilket har effekter på framtidstro och nyrekryteringen. Att lantbrukarna ges upprättelse för sina platsspecifika kunskaper och färdigheter som de har skaffat sig genom traditioner och erfarenheter i naturen, är av betydelse för landsbygden, antagligen med effekter på olika biotoper och ekosystemtjänster.

Genom att öka möjligheterna till dispens för lantbrukarna i Falbygden, uppstår en minskad känsla av bakbundenhet i verksamheterna. Det kan i sin tur leda till ett ökat miljöengagemang i den struktur som förvaltningsprocessen har med stöd och driftformer. Det kan också genom att de får ge uttryck för de idag undantryckta ambitioner de har för att arbeta med kultur och naturmiljöer, leda till att de kan förbättra den ekologiska kvaliteten på sina marker eller ta egna initiativ till miljöåtgärder. Att lantbrukarna saknar uppskattning och yrkesmässigt erkännande är en aspekt som är viktig att ta hänsyn till, deltagande i diskussioner och en bättre vertikal dialog kan vara ett steg i rätt riktning för att förminska lantbrukarnas känsla av att vara missbetrodd sin kunskapskompetens. Att samordna kontroller och information för regler och stöd, kan också vara viktigt för att underlätta det som lantbrukarna upplever som en administrativ börda, samtidigt som känslan av att vara kontrollerad och ifrågasatt kan minskas.

Miljökraven får lantbrukarna att känna sig misstolkade, bakbundna, och bidrar till en negativ inställning till sitt yrke. Men miljökraven inverkar inte enväldigt på lantbrukarnas situation. Det är en synergi av marknadsmekanismer, EU-politik, förhållandet och kommunikationen

med de förvaltande myndigheterna, som avgör hur lantbrukarna finner sin verksamhet och vardag meningsfull.

Referenser

- Antrop, M. (2005). Why landscapes of the past are important for the future. Ghent University. Belgium. sid.21.
Tillgänglig från: <http://www.scribd.com/doc/8436/Antrop-M-2005-Why-landscapes-of-the-past-are-important-for-the-future>
- Arnborg, G. (1980). Stenmurn, Odlarmöda i Västergötland. Förlag H G Arnborg, Mölnlycke
- Beck, Ulrich. (2000). Risksamhället. Daidalos. Uddevalla
- Björk, Nina (2013). Lyckliga i alla sina dagar: om pengars och människors värde. Bonnier. Falun
- Bourdieu, Pierre, (2004). Praktiskt förnuft, Bidrag till en handlingsteori. Daidalos. Uddevalla
- Brinkmann, S & Kvale, S (2009) Den Kvalitativa forskningsintervjun studentlitteratur AB. Lund
- Callicot J. B. (2002). Postmodern Ecological restoration. Choosing Appropriate temporal and spatial scales. Department of Philosophy and Religion Studies, University of North Texas. USA
- Coombe, R J. (1997) The dmonic place of "not there". Trademark rumors in the postindustrial imaginary. I: Gupta, A & Ferguson, J. Culture, Power, Place. Exploration in critical anthropolgy. Durkham London: Duke university press.
- Ehn, B & Löfgren, O. (2001). Kulturanalyser. Gleerups utbildning AB. Malmö.
- Eriksson, C. (2013). Fäboden som politiskt rum. Att vara fäbodbrukare i den gemensamma jordbrukspolitiken. Sveriges Lantbruksuniversitet. Uppsala
- Falköping kommun. (2008) Naturvårdsprogram. Falköping.
- Flygare, I & Isacson, M(2003) det svenska jordbrukets historia. Jordbruket i välfärdssamhället: 1945- 2000. Natur och kultur /LT i samarbete med Nordiska museet och Stiftelsen Lagersberg. Stockholm
- Flygare, Irene. (2004) Öppna landskap- det agrara landskapet i efterkrigstidens riksdagsdebatt. Tio år med agrarhistoria 47/2004.
- Flygare, I. (2008). Kan Sverige leva utan öppna landskap? I: Johansson, B (red). Ska hela Sverige leva? Stockholm: Formas. Sid.229-333.
- Foucault, M (1982) Critical Inquiry The Subject and Power. The University of Chicago Press. Chicago
- Fregert, K & Jonung, L.(2009). Makroekonomi; Teori, Politik & Institutioner. Studentlitteratur AB. Lund.
- Giddens, A (1996). Modernitetens följder. Studentlitteratur. Lund
- Gunnarsdotter, Y. (2005). Från arbetsgemenskap till fritidsgemenskap: om den svenska landsbygds omvandling ur Locknevis perspektiv. Sverigeslantbruksuniversitet. Uppsala.
- Hedenborg, S & Morell, M. (2006). Sverige- en social och ekonomisk historia. Författarna och studentlitteratur
- Helmfrid, H.(2007). Natursyn. Tre svar på vad natur är. Sveriges Lantbrukuniversitet, Institutionen för stad och land. Uppsala
- Holmberg, S, Weibul, L, (2009). Svensk Höst; Jonsson, A. Trettiofyra kapitel om politik, medier och samhälle. Livrena AB. sid. 121-131.
- Inglis, D. (2012). An Invitation to social theory. Polity. Cambridge
- Isaksson, M. (2008). Historien om livet på landet – från mångsyssleri till mångsyssleri. I: Johansson, B (red). Ska hela Sverige leva? Stockholm: Formas. Sid.59-69
- Kajiser, L och Öhlander M.(1999). Etnologiskt fältarbete. Studentlitteratur AB. Lund
- Källström Nordström, H. (2008). Mellan trivsel och ensamhet: om sociala villkor i lantbruket. Sveriges lantbruksuniversitet, institutionen för Stad och land. Uppsala
- Landsbygdsdepartementet.(2013). Remisser och remissvar, 28 oktober 2013. Diarienummer: L2013/865. <http://www.regeringen.se/sb/d/15328/a/220169>. (Hämtad: 2013-25-10)

Lantmäteriet. (2013). Tillgänglig från:

<http://www.hitta.se/karta#center=6452386:1367453&zl=7&bounds=6441760:1346976,6463008:1387936&from=1&pageCount=20&sm=6&type=map&var=falköping&level=1> (Hämtad 2013-11-12)

- Larsson, B (1993). Bonden i dikt och verklighet. Sörlin, S Bonden som Ideal. Nordiska museet. Stockholm
- Michanek, G & Zetterberg, C. (2008) Den Svenska miljörätten. Iustus förlag. Uppsala
- Miljödepartementet. (2013). Ekosystemtjänster. [Podradio]. Anders Turesson möter Michael Löfroth: tillgänglig från: <http://blogg.miljodep.se/podradio/> [2013-05-06]
- Månsson, P. (2007). Moderna samhällsteorier. Traditioner riktningar teoretiker. Nordstedts. Finland
- Naturvårdsverket. (2011). Miljöeffekter av EUs Jordbrukspolitik. Rapport:6461. Naturvårdsverket. Bromma
- Naturvårdsverket. (2012). Biotopskyddsområden. Vägledning av tillämpningen av 7 kapitlet 11§ i miljöbalken. Handbok: 2012:1. Naturvårdsverket. Bromma
- Naturvårdsverket (2013a). Stenmur i jordbruksmark. Beskrivning och vägledning om biotopen stenmur i jordbruksmark i bilaga 1 till förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken mm. Naturvårdsverket. Stockholm
- Naturvårdsverket (2013b). Konventionen om biologisk mångfald. Tillgänglig från: <http://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhället/EU-och-internationellt/Internationellt-miljoarbete/miljokonventioner/Konventionen-om-mangfald/> (Hämtad 2013-10-10)
- Nitsch, U. (2009). Bönder, myndigheter och naturbetesmarker. CBM skriftserie 23. Centrum för biologisk mångfald. Uppsala
- Olsson H, Sörensen, S (2011). Kvalitativa och kvantitativa perspektiv. Forskning Processen. Stockholm.
- Regeringskansliet (2012) Programtext. Landsbygdsprogram för Sverige 2007-2013. Stockholm
- Regeringen, 1994. Strategi för biologisk mångfald. Prop. 1993/94:30
- Rothstein, B. (2008). Politik som organisation. Förvaltningspolitikens grundproblem. SNS förlag. Mölnlycke
- Ryegård, O. (2012). Offentlig marknad för livsmedel. AgriFood. Tillgänglig från <http://www.lansstyrelsen.se/vastragotaland/SiteCollectionDocuments/Sv/om-lansstyrelsen/vart-uppdrag/projekt/matlandet/Rapport%20LRF%20Offentlig%20marknad.pdf> (Hämtad 2013-10-20)
- Rättsantikvarieämbetet. (2013). Europeiska landskapskonventionen. Tillgänglig från <http://www.raa.se/om-riksantikvarieambetet/vart-internationella-arbete/europaradet/europeiska-landskapskonventionen/> (Hämtad 2013-10-10)
- Salomonsson, A. (1997). Svensk bondevardag, i saga och sed. Uppsala Universitet, Textgruppen i Uppsala AB. Uppsala
- Saltzman, K & Svensson, B. (1997). Moderna Landskap identifikation och tradition i vardagen, Natur och kultur. Stockholm.
- Saltzman, K. (2001). Inget landskap är en ö. Dialektik och praktik i öländska landskap. Nordic academic press. Malmö
- Sarlöv Herlin, I. (2012). Landskap för mångbruk, Erfarenheter från England. Forskningsrådet Formas. Stockholm
- Sarlöv Herlin, I & Tellström, R. (2008). Stadsbornas matval formar landsbygdens landskap. I: Johansson, B (red). Ska hela Sverige leva? Stockholm: Formas. Sid.299-209
- SCB, Jordbruksverket, Naturvårdsverket & LRF (2012). Hållbarhet i det svenska jordbruket. SCB. Stockholm
- SCB, Naturvårdsverket, LRF, Jordbruksverket. (2012). Hållbarhet i svenskt jordbruk. Statistiska centralbyrån. Tillgänglig från http://www.scb.se/statistik/_publikationer/MI1305_2012A01_BR_MI72BR1201.pdf
- SCB. (2006) Jordbruksstatistik, områdesindelning. Tillgänglig från: http://www.scb.se/statistik/_publikationer/JO1901_2005A01_BR_26_JO01SA0601.pdf. (Hämtad 2013-11-02)
- SJV. (2013a). Översyn av det generella biotopskyddet. Statens jordbruksverk. Jönköping
- SJV. (2013) Jordbruksverket i siffror: 20 i topp kommuner med mest ekologisk odling. Tillgänglig från: <http://jordbruketisiffror.wordpress.com/2013/06/18/20-i-topp-kommuner-med-mest-ekologisk-odling/> (Hämtad 2013-08-11)
- SJV. (2012). Landsbygdsprogrammets årsrapport 2012. RA13:26. Statens jordbruksverk. Jönköping.
- SJV. (2011). Sveriges första femton år som medel i EU. Förändringar i matpriserna. Rapport 2011:44. Statens jordbruksverk. Jönköping.
- SJV. (2005) Åtgärder för förbättrad konkurrenskraft och tillväxt på landsbygden. Bilaga 4 till tekniskt underlag för nytt landsbygdsprogram. Rapport 2005:14C. Statens jordbruksverk. Jönköping
- SJV. Miljöersättningar. Tillgänglig från: <http://www.jordbruksverket.se/jordbruksverketslattelastasidor/stodtilllandsbygden/miljoersattningar.4.795c224d1274198ffc280003136.html> (Hämtad: 2013-10-30)
- Teorell, J & Svensson, T. (2007). Att fråga och att svara. Författarna och Liber AB. Malmö

Tollin, C. (2004) Historien i landskapet: om metoder att beskriva agrarlandskapet och dess komponenter. Tio år med agrarhistoria 47/2004

Westholm, E & Waldenström, C.(2008) Kunskap om landsbygden: Dags för ny agenda! Institutet för framtidsstudier. Arbetsrapport 2008:1.

Bilder

Gustafsson. J. (2013)

Svensson. A. (2013)

Figurer

Muntlig och skriftlig kommunikation

Statens jordbruksverk. (Mail) Handläggare Nathalie Martin, Peder Larsson 2013-10-24.

Statens jordbruksverk. (Mail) David Ståhlberg

Naturskyddsföreningen. (Telefon och mail) Gun Rudquist 2013-08-14.

Länsstyrelsen Västra Götaland Telefonkontakt. Louise Christensson. 2013- 10-14.

Hushållningssällskapet Skara. Sofia Kämpe.

Sveriges geologiska undersökning. (Mail) Mats Engdahl. 2013-10-16

Förordningar och propositioner

Council regulation (EC). Nr 1698/2005

SFS: 1998: 1252. Områdesskydd enligt miljöbalken.

SFS: 1988:22

SFS: 1993/94:30

SFS 2007:481 kap 2: 14§

SJVFS: 2007:17. Jordbruksverkets stödkriterier.

SFS: 1998:808. Skydd av områden.

Bilaga 1: Intervjuguide

Frågor som användes i intervjuerna:

Produktionen

- Vilken relation har du till gården; Har du ärvt eller köpt den? Har någon anhörig arbetat på gården innan dig?
- Hur många hektar har du?
- Hur mycket av marken äger du eller arrenderar?
- Hur mycket stenmur finns på dina marker?
- Vad har du för produktionsinriktning, och hur har den förändrats under din tid här?
- Vad har du för planer i framtiden med din verksamhet?

Ekonomi

- Hur upplever du din ekonomiska situation?
- Hur mycket är du belånad och hur ser du på skuldsättning?
- Vilka arbetar på gården?
- Hur upplever du att andra lantbrukare i bygden har det ekonomiskt?

Nedläggning

- Hur tycker du att nedläggningsfrekvenser ser ut i Falbygden?
- Vad tror du påverkar nedläggningen?
- Hur ser nyrekryteringen ut i lantbruken?
- Hur upplever du att andra lantbrukare i bygden känner inför framtiden?

Stöd

- Vilka stöd använder du dig av?
- Vad är bra och dåligt med stöden?
- Hur upplever du att stöden har förändrats över tid och hur påverkar det dig?

Regler

- Vilka regler tänker du på ofta i din vardag och varför?
- Vad skulle hända om det inte fanns ett biotopskydd?
- Hur tycker du att biotopskyddet fungerar?
- Vid vilka situationer är skyddet bra och dåligt?
- Har du sökt dispens från biotopskyddet och varför?

Landskapet och miljön

- Vad är natur- och kulturvård för dig?
- Vilka miljöfrågor tycker du är viktiga?
- Vad vet du om stenmurar och de biologiska funktionerna?

Övrigt

- Hur fungerar kommunikationen med länsstyrelsen för dig?
- Vad är viktigt för dig på din fritid?
- Hur tror du att ditt arbete skiljer sig från andra lantbrukares i andra områden?
- Hur hanterar du hinder i ditt arbete? Vilka är hindren?
- Hur ser du på framtiden, vad gör du och vilka jordbrukspolitiska förändringar vill du se?